

ДАДАХОН НУРИЙ

**НАМАНГАН
СИЙРАТИГА
САЁҲАТ**

**«Наманган» нашриёти
2008**

Устоз Абдулла Қаҳҳор таваллудининг
100 йиллигига бағишланади

ISBN-978-9943-344-13-6

НГ 663-1527,81-135400 2008
664-4,0 (03) -08

© «Наманган» нашриёти
© Дадахон Нурий

ЎЗИГА ХОС ЁЗУВЧИ

Дадахон Нурий ўзбекнинг катта, юморист ёзувчисидир. Шуниси қувонарлики, унинг асарларида ёрқин бир руҳ билан воқеаларни таранг тортиб турувчи чизиқ бор. Бу ҳазил-мутойиба, юмор чизигидир. Ёзувчи ундан ҳар қандай вазиятда, ҳатто фожеа рўй бериб турган ҳолатларда ҳам усталик билан фойдаланади. Буни, таъбир жоиз бўлса, гоголона талқиндаги ўзига хос кашфиёт деб аташ мумкин.

Академик Матёқуб ҚЎШЖОНОВ.

ФАОЛ ИЖОДКОР

Абдулла Қаҳҳордай талабчан, «қаттиққўл» инсон устимиздан чиқарадиган «ҳукм»ни эшитиш учун у кишининг ҳузурига ёшгина йигитча Дадахон Нурий билан бирга борганмиз ва Устознинг оқ потиҳасини олганмиз.

Шундан бери бу укамнинг ҳар бир ёзган асарини кузатиб бораман. Таниқли мунаққид Озод Шарафиддинов унинг ижоди ҳақида «Худо бераман деган бандасига қўшқўллаб бераркан - Дадахоннинг ёзган ҳар

бир асари ўз ўқувчисини топиб, кўпчиликни ром этиб келмоқда» деб ёзгани бежиз эмас. Бундан ошириб бирош парса дейиш қийин.

Дарвоқе, Дадахон Нурий ҳозирги пайтда энг фаол ижод қилаётган адибларимиз қаторида туради. Кейинги йиллар мобайнида унинг учта йирик асари босилиб, ўқувчилар кўлига етди. Мен уларни мамнуният билан қизиқиб, ўқиб чиқдим.

Ҳозир китоб дўконларидан тополмайсиз - шунинг ўзи адиб ижодининг қай даражадалиги кўрсатиб турибди.

Тўлапберген ҚАИПБЕРГЕНОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони,
Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон
Халқ ёзувчиси

АДИБ ҲАҚИДА

Дадахон табиатан курашчан ижодкор. Аслида-ку, ҳар қандай виждонли ёзувчи, ёзувчилик қисматини бўйнига олгандан кейин адолат ва эрк учун, ҳақиқат ва диёнат учун курашмоғи керак.

Лекин бу айтишга осон... «Шаҳар ўртасидаги бир туш оқ ўрик», «Шаҳарга бомба керакми?» деган ном билан чуқур таҳлилий мақолалар туркуми эълон қилиб, пойтахт

шаҳар мэрининг дашному таъқибларига чидашнинг ўзи бўладими?!...

Шу ерда яна бир мисол келтирай: ҳарбийлар Тошкентнинг шундоқ тепасидаги Бўстонликдай табиатнинг ноёб мўъжизаси бўлган гўзал масканга алюмин заводи сингари комплекс қуришга киришдилар. Шунда Дадахон Нурий биринчилардан бўлиб шу хатарли қурилишдан кўпчиликни огоҳ этди, унинг ёмон оқибатлари ҳақида кетма-кет матбуотда чиқиш қилди. Бўстонлик асраб қолинди. Бу - дунёни «титратиб» турган «СССР» деган мамлакат ҳарбий вазири билан олишиб, қутурган буқанинг думига челақ боғлаш билан баробар эди. Бу ижодкорнинг паҳлавона қудрат эгаси эканлигининг исботи эмасми!

Озод ШАРАФИДДИНОВ,
Ўзбекистон Қаҳрамони.

ЮРАҚДАГИ ГАПЛАР

Дадахон ёзаётган гаплар ҳаммамизнинг кўнглимизда алақачон етилган, бонг уриб айтиш керак бўлган гаплардир.

Табиатда рўй бераётган аянчли ҳолатлар учун ҳар бир виждонли одам, дилида ҳамияти бор одам ўзини жавобгар деб би-

лиши керак. Она юртини севмаган, унинг табиатини асраб, келажагини ўйламаган фарзанд-фарзандми!

Яхши ҳамки юртимизда шунақа куюнчак, ўзидан кечган ижодкорлар бор. Улар борки, юртимизнинг яхши кунларидан, табиатнинг кўрки сақланиб қолажасидан умид бор.

Эркин ВОҲИДОВ,
Ўзбекистон Халқ шоири,
Ўзбекистон Қаҳрамони.

ЖОНКУЯР

Бугунги ўзбек адабиётида Дадахон Нурийни энг фаол эссечи деб биламан. Бир нечта эссе тўпламлари чиқди. Аммо матбуотда уни дурустроқ мақталганини билмайман. Ҳолбуки бунақанги жонкуяр, юртпарвар адибни топиш қийин.

Шукур ХОЛМИРЗАЕВ,
Ўзбекистон Халқ ёзувчиси.
«ЎзАС» газетаси, 2003 йил, апрел.

«НАМАНГАНГА ЛАНГАЛИ СЛОМ!»

Кўпчиликка маълумки, яқинда мамлакатимизда ўтказилган «Раж Капурни хотирлаб» номли «Ўзбек-ҳинд дўстлиги мусиқа оқшомлари» дастурининг очилиши тантаналари гўзал шаҳримиз Намангандан бошланган эди.

Таҳририятимиз илтимосига кўра, Ҳиндистон яримроли мамлакатлари билан адабий, маданий алоқалар жонкуяри, «Машина Кашмирга боради», «Рам соҳибдан ҳаммага салом», «Ҳиндистон минг йилдан сўнг», «Даричам рўпарасидаги Покистон» («Покистон «Олтин девор» тирқишидан») асарлари орқали ўзимизда ва «чет»да кўп мухлислар орттирган адибимиз Дадахон Нурий тантана қатнашчиларидан бири Р. Капур билан мулоқатда бўлиб, «Наманган ҳақиқати» муштарийлари учун интервью-суҳбат қилганди.

Шуни диққатингизга ҳавола этамиз.

Д. НУРИЙ: - «Наманган қанақа шаҳар?»

Р. КАПУР: - Адашмасам, худди шу саволни Наманганга кетаётган кунимиз ўзингизга берган эдим, шекилли?

Д. НУРИЙ: - Айнан ўша саволни қайтариб сизга беряман. Юртимиз

қанақалигини меҳмонлардан эшитиш бошқачароқ-да. Қолаверса, намапганликлар кўкракка уриб, мақтаниши хуш кўравермайдиган камтарона феълли халқ. Шунинг учун русумга амал қилиб, у ерга бориб кўриб, билиб келганингиздан сўнг баҳосини ўзингиз берасиз, дегандим.

Р. КАПУР: - Менинг, қолаверса бутун гуруҳимизнинг баҳоси «беш»!

Падари бузрукворимиз Раж Капурга бағиш-ланган илк дастур тантаналари очилиш жойи этиб Намапган шаҳри бежиз ташланмаган экан. Халқ меҳр-оқибатининг ҳақиқий шодиёнасини гувоҳи бўлдик.

Д. НУРИЙ: - Демак, аҳли Намапган сизларда катта таассурот қолдиргани рост?

Р. КАПУР: - Энди менам камтарона гапиринга ҳаракат қиламан: бунақа дилкани, юзкўзларидан чарақлаб табассум балқиб турадиган завқли кишиларни хорижга чиқиб биринчи кўришим десам, ишонаверинг. Уларнинг ҳаммалари худди бизлар алақачонлардан бери таниш-билишмизу, навбатдаги дийдор кўришаётган ёр-дўстларни эслатишарди. Биласизми, инсон табиати шундай: ҳатто ўзинг фуқароси бўлган мамлакатнинг чеккароқ бир хилқатига бориб қолсанг бегонасираб турасан. Одамлар ҳам кўзингга, яқиндан танишиб олгунингга қадар, «ғалатироқ» кўринади. Худога қасам: мана

шу ҳолатни на Тошкентда, на Наманганда ҳис этдик. Бу бизлар ҳам руҳан, ҳам қалбан қанчалик яқин одамлар эканлигимизнинг ёрқин ифодаси эмасми! Бу яқинлик ришталариши боғлаб, ўртада отахонимиз Раж Капур турганликларини, у кишининг номини наманганликлар қанчалик эҳтиром ила тилга олишларини кўриб, қалбан ҳис этиб, кўзларимизда ёш қалқди. Илло бундан марҳум падари бузрукворимизнинг руҳлари шоддир... Эсласангиз керак. Номи дунёга машҳур, отамизнинг қадрдон, дўст ва ҳамдам кишиларидан бири, «илоҳий овоз соҳиби» хонанда Мукеш жанобларининг «Мэ ажнаби ҳу» («Мен ажнабийман») деган, ўз юртида бегона ажнабий бўлган кишининг дилноласидан иборат машҳур қўшиғи бўларди. энди мана шу концерт дастуримизда биз билан ёнмаёن туриб иштирок этаётган, отасига хос «илоҳий овоз»ни худо ундан ҳам дариф тутмаган, Ҳиндистонда номи Мукеш жи мақомида сарбалаң турувчи хонанда, оиламизнинг яқин қадрдони Нитин Мукеш Ўзбекистонда «Мэ ажнаби наҳи ҳу» («Ажнабий эмасман») деган янги қўшиқ тайёрлаб ижро этишига тўғри келади, деб ўйлаймиз. Ва, албатта, бу янгича қўшиқ унинг янаги сафарги Ўзбекистонда намоёиш этиладиган концерт дастуридан ўрин олишидан умидвормиз.

Д. НУРИЙ: - Бу сўзларингиз Нитин Му-
кеш жанобларининг ўзбек матбуоти вакил-
лари саволига жавоб бера туриб «Мен Ўзбе-
кистонни севиб қолдим. Қисқа вақт мобай-
нида кўплаб мухлислар орттирдим. Мен ис-
талган пайтда шу мухлислар учун кўшиқ
қуйланга тайёрман» деган сўзларига ишора
эмасми?

Р. КАПУР: - Тўғри тоқдингиз. Ўйлаймизки,
Мукеш жи ўзбек қўшиқ мухлисларини ҳали
кўп маротаба хурсанд этади. У кишининг
ёнида биз ҳам камарбаста бўлиб туришга
ҳар доим розимиз. Шу ерда яна бир нарсани
айтиб ўтишни истардим: Марказий Осиё
мамлакатлари ичида биринчи бўлиб Раж Ка-
пур хотирасига бағишланган бундай тадбир
Ўзбекистонда ўтказилган экан, у ўзбек-ҳинд
санъат намоёндаларининг дийдорлашув анъ-
анасига айланиб қолишини истардик. Ҳинд-
дистонда ҳар йили Раж Капурни хотирлаб
ўтказиладиган кечаларда ўзбек ҳамкасб-
ларимиз ҳам иштирок этсалар айни муддао бў-
ларди. Модомики, бу интервью Наманган
илақа (вилоят) марказий матбуоти учун
экан, ушбу сўзларни алоҳида таъкидлаб
қўйилишини илтимос қиламан: Ҳиндистонга
йўли тушиб қолган ҳар бир наманганлик хо-
надонимизнинг азиз меҳмони бўлиши мум-
кин. Унинг учун «Наманган» сўзи - ташриф
қоғозидир. Эшикларимиз катта очиқ.

Д. НУРИЙ: - Нитин Мукеш жанобларининг ҳар бир ижро этган қўшиғини сизларда катта таассурот қолдирган наманганликлар хонандага жўровоз бўлиб, завқиеб ҳис-ҳаяжон билан кутиб олишганини эшитдик.

Р. КАПУР: - Санъаткор, хусусан хонанда-ҳофиз учун зални тўлдириб ўтирган мухлис-ларнинг ҳар бир ижро этилган қўшиқларни қай ҳолат, кайфиятда кутиб олиши жуда катта аҳамиятга эга. Нитин Мукеш биринчи ижро этган қўшиғи биланоқ барчани кўнглига йўл топиб, ўзига жалб этолди. Буни хонандамиз ҳам кутмаган эди, чоғи... Бир маҳал қарасак, томошабинлар уни олқишляпти, биргаликда жўр бўлишляпти, ҳофиз Мукеш эса саҳнани тарк этиб, завқ-шавққа тўлиб-тошган мухлислар даврасида юрибди. Тўғрисиши айтсам, бизлар ҳам ўзимизни тутиб туролмадик... Бошига тўрт гулли дўппи, эгнига заррин беқасам тўн кийиб, белига шоҳи белбоғ боғлаб олган укам Риши Капурни-ку тўй либосидаги куёв боладан фарқи қолмади, ҳисоб...

Д. НУРИЙ: - Худди Сизларни жазирама иссиқ уфуриб турган Бомбайдан келишларининг кутиб тургандай, бизда бирдан ёғиб берган қор аралаш изғирин Наманганда ҳам давом этарди.

Р. КАПУР: - Афсус у ерда қор ёғмаётган экан. Уни кўриш биз учун қанчалар завқли.

Д. НУРИЙ: - Тўғри, «капалаклаб» ёғиб турган оппоқ, момик қорнинг завқи бошқача бўлади, айниқса ҳаво илиқ, мўътадил бўлса. Аммо бизда «қуруқ совуқ» деб аталадиган изғирин ўзимизни ҳам анча ҳушёр торгтириб қўяди. Сизларни-чи! Анча-мунча «сийлагапдир», қийналиб қолмадингларми?

Р. КАПУР: - Агрофингни ўраб турган кишиларнинг меҳри, қалб оташи ҳар қандай қаҳратондан ҳам ҳароратли эканлигини ҳар дақиқа ҳис этиб турдик. Совуқдан дурустроқ «баҳраманд» бўлишга имкон тополмадик.

Д. НУРИЙ: - Наманган шаҳрининг ўзи Сизларда қандай таассурот қолдирди?

Р. КАПУР: - Биз катта, доим ҳаёт гувиллаб қайнаб турадиган беҳаловат тартиб-интизомлар исканжасида қолган шаҳарларга ўрғаниб, кўшикиб ҳам қолдик. Сал узоқлашиб кетсак, кашандадай хумори тутади. Янги асрнинг талаби шу, дейдилар. Бироқ, Наманган саранжом-саришта, «улкан»ликка даъвоси йўқ фэйзли бир гўша эканки, унинг заминига қадам босган дастлабки дақиқалардаёқ шуни ҳис этдик. Соҳиби ўта нозик дидли, шоиртабиат киши бўлган хонадондай нурафшон, ораста шаҳар экан. Йилнинг илиқ фасллари бу сарзамининиш жамоли юз чандон очилиб, янада мафтункор бўлишини тасаввур қилиб қайтдик. Ва, албатта, бу гуллар шаҳрига яна бир бор ташриф буюриш умидидамиз.

ТАҲРИРИЯТДАН:

Куни кеча ушбу интервью муаллифи номига Р. Кагурлар хонадонидан мактуб келди. Унда Ўзбекистонда кечган ажойиб кушлар хотираси эсланиб, яқинлашиб келаётган муборак Қурбон ҳайити ҳамда янги 2007 йил билан барча мухлислар муборакбод этилган ҳамда Наманганга алоҳида «алангали салом» йўлланган.

«Наманган ҳақиқати»
2007 йил, 1 январ сони.

ЧУСТАДАГИ БОҒКЎЧА

Саратон чилласи авжга чиқиб, иссиқ заптига ола бошлаган паллалар Эркин ака Воҳидов, таниқли адабиётшунос олим Раҳматилла Иноғомов-уччовлон машинага ўтирдик-да, доvon орқали Наманганга элтилган катта йўл ёқасидаги «Чодак» колхозига тушиб келардик. Хўжалик раиси, эски танишимиз Ашурали Усубалиевнинг бир кеча меҳмони бўлиб, эртаси нонушта дастурхони устида унга «Ариза» топширардик... «Шул мазмундаким, бизлар учун давлат баҳоси билан нақд пулга бир дона қўй беришингизни «сўраймиз»...

Раис «Ариза»мизнинг бир бурчига қий-
шайтириб нималардир ёзади, имзо чекиб,
ҳафсала билан буклаб, кителининг ён чўнта-
гига солиб қўяди. «Сизларники табаррук»
деб етти ярим сўм (ўша пайтдаги семизгина
кўчқорнинг «расмий» баҳоси)ни қуртдай са-
наб олади. Сўнг қитмиропа жилмайиб қў-
шиб қўяди: «Юбилейларингда совға-салом
билан ўзларингга қайтараман». (Аслида
Ашурали унча зиқна раислардан эмас, «йў-
лига» шундай қилади).

Хўшпа семиз ғоят абжир қассоб амаки
«ҳалоллаб» машина юкхонасига жойлаб бер-
ган «масаллиқ»ни еб битиргунимизча икки-
уч ҳафта кетади. Шунча вақтни бир тарафи
Наманган шаҳрига, иккинчи тарафи Уйчи
туманига қарашли кўчанинг кунботар томо-
нидаги бир тегирмонча сув шовуллаб оқиб
турадиган «Ярми қишлоқ, ярми шаҳар»
(Э.Воҳидов) ҳовлимизнинг холироқ хопала-
рига жойлашиб олиб, ижод қилиш билан ўт-
казардик.

Наманганлик биронга қалам аҳли ёки
таниш-билишлар, ҳатто вилоятга қадам ран-
жида қиладиган ҳар бир ижодкордан ҳам-
ша кўз-қулоқ, «бир пиёла чой»сиз қўйиб
юбормайдиган ажойиб инсон Ҳабиб Саъдул-
ла ҳам бундай «ғайрирасмий» таширфимиз-
дан беҳабар қолар; кейин ранжиб, қўнғироқ
қиларди. Чунки «карвонбоши»миз Эркин

ака ҳар вақт йўлга чиқишимиздан олдин «ҳеч кимни безовта қилмаслик, ҳатто шахматдан ҳам воз кечиб, вақтни фақат ёзиш билан ўтказиш» ҳақида шарт қўярди.

Навбатдаги «Наманган сафари»миз барвақтроқ-айни баҳор кунларига тўғри келган, мақсадимиз-бироз кўнглини ёзиб, Водийнинг келинчак либосига бурканган баҳорий ҳусни жамолидан завқ, ҳам илҳом олмоқ эди.

Келганимизнинг учинчи куни одатдагидек тўрт соатга чўзилувчи «эрталабки ёзув-чизув» заҳматидан сўнг танаффус, яъни ҳордиқ билан тушликка икки соат ажратилди. Мен шундан фойдаланиб кўпдан бери ният қилиб юрган Эркин ака суратига дастлабки чизгиларни картон қоғозга тушириб олдим... Яна ҳар ким ўз хонасига кириб кетди: имзо чекиб тасдиқланган «кундалик тартиб» шуни тақозо этарди.

Бироқ, орадан ярим соат ўтар-ўтмас, Раҳматилла ака мени имлаб чақирди, кўча эшикдан кираверишдаги Эркин ака хосхонаси томон етаклади. «Тартиб»ни ўзлари бузибдилар-ку» деб гиламча солинган пойгоҳдаги икки пой аёллар этигига ишора қилиб қўйди.

Келинимиз Мунаввархон бизни кўрмادими ёки эътибор бермадими, нон, меза-

чева солишган патнисни кўтарганича зип-пиллаб ичкарига кириб кетди.

Ижоднинг белига тешиб, шоири замони безовта қилган хоним ким бўлдийкин деган хаёлда эпик қиясидан хонага кўз ташлагандик, Эркин ака билан қизгин суҳбат қуриб ўтирган область партия кўмитасининг тарғибот-ташвиқот ишлари бўйича котибаси Дилшодахон Дадажоновага кўзимиз тушди.

«Барибир хабар топишибди-да» деб қўйдим ичимда. Хаёлимдан кечган бу фикр-ни Раҳматилла ака ўзига хос мулойимгина овоз билан қуйидагича баён этди: «Қуён ўзини қанча яширинга ҳаракат қилмасин, барибир қулоғи сирни ошкор этиб қўяркан»...

Худди ўша кунни чарақлаб турган осмон юзини паға-паға булут қоплади. Момақалди роқ даҳшат солиб ҳайқирди, ҳар томонга ўтли найзалар сочиб, чақмоқ чақди... Шаррос қуйган жала кечаси алламаҳалга бориб тиқди-ю, тимқора осмон гумбазини бодроқдай юлдузлар қоплаб олди.

Хийла димикқан хоналарни тарк этиб, ташқарига чиқдик. Ҳаво бирам мусаффо, борлиққа вазмин ҳузурбахш осойишталик чўккан эдики, таърифланга тил ожиз.

Шу пайт кўча эпик қанотлари очилиб, қадди-баста келишган 40-45 ёшлар чамасидаги киши биз томон шаҳдам қадамлар би-

лан кела бошлади. У Эркин акага яқинлашаркан, завқиёб кайфиятда мумтоз шеърият намуналаридан рубоий ўқиб (тўртлик таҳминан «Дўстлар мени изламанг, кўнглим даричаси берқдир» деган жумлалар билан бошланарди), кутилмаганда шоирни мушоирага чорлаган бўлди. Сухандон шеърни шундай жозибали оҳангда ўқидики, Эркин ака беихтиёр «тасанно» айтиб, ўша заҳоти шеърини «жавоб» қайтарди.

Ҳовли яланглигида бошланган «бахрибайт» дастурхон атрофига кўчиб, ярим тунгача давом этди.

Бу ярим кечада биздан дарак топиб келган меҳмон Наманган область партия кўмитасининг биринчи котиби бўлиб, чин маънодаги шеърият шайдоси экан. У мумтоз ҳамда замонавий ғазалиётдан яхши хабардор, форсий шеърлардан ҳам намуналар ўқир ва шарҳлар, ҳатто Эркин аканинг «унутиб» юборган, қачонлардир ёзилган ғазалларини ёд айтиб, шоирни ҳайратга соларди.

Ниҳоят, шеърхонлик сўнгида котиб «бемаҳалдаги бу тапприф»нинг асл мақсади ҳақида гапириб, Эркин Воҳидов бош муҳаррир бўлган «Ёшлик» журналида чоп этилган «Шаҳар ўртасидаги бир туп оқ ўрик» (бу мақола ўша пайтлар офизга тушиб, респуб-

лика матбуоти саҳифаларида кўчириб бо-
силган, «Литературная газета»нинг Ўзбекис-
тондаги махсус мухбири В. Соколов томони-
дан «Разорения»-«Яйдоқлик» деб русчага
ўгирилганди)да кўтарилган хайрли ташаб-
бусни биринчилар қатори Наманганда амал-
га оширишга киришилганини, бизларни эр-
талабдан бошланадиган Катта ҳашарда
қатнашишимизни сўраб келганини айтди...

Наманган-Тошкент магистрал йўли ке-
сишган Чуст шаҳри яқинидаги катта чорра-
ҳа майдони одам билан лиқ тўла. Карнай-
сурнай садолари авжида. Ёшу қари-
барчанинг чехрасида баҳор қуёшидай кўта-
ринкилик, қўлларида кетмон, белкурак. Юк
машиналари бортидан ўрик кўчатлари ту-
шириб, одамларга тарқатилмоқда.

Чустдан бошланиб Поп тумани чегараси-
гача бир неча ўн чақиримли масофани ўз
ичига оладиган бўлажак Бокўчага биринчи
ниҳолни Эркин ака Воҳидов ўтқазди. Кейин
ёши улуғ бободехқон отахонлар, шу хайрли
ишни ташаббускори-катта-кичик раҳбарлар
ва кўндан-кўп ҳашарчи кишилар умид ни-
ҳолларини экишди.

Назаримда бу -- 1986 йил баҳорининг
субҳидамида бошланган унутилмас бўлиб
кўпчиликнинг эсида қолган шодумон дамлар
эди.

Мана шунга ҳам йигирма йил тўлибди.

Ўшанда ўтқазилган навниҳоллар ҳозир навқирон дарахтларга айланганини кўриб, кўнглингда ботиший бир завқли туйғандай бўласан. Юзлаб-минглаб кишиларнинг меҳнати эвазига барпо бўлган мана шу тароватбахш Боғкўчага менинг ҳам меҳнатим синган, бу - менинг боғим, одамлар, дегинг келади.

Ҳа, ҳар бир кишининг ўзи барпо этган «ўз боғи» бўлганда эди, бутун мамлакат боғроғларга тўлиб кетмасмиди! Бу ризқ-насиба, тўкиш-сочин фаровон турмуш дегани-ку, ахир!..

Боғкўча бўйлаб хаёллар оғушида кета-япману, беихтиёр мана шу йўл бўйида кечган бир ҳодиса кўз олдимда гавдаланиб кетди: ўшанда одатдагидек уч киши бўлиб (ҳозир орамизда Раҳматилла ака йўқ, жойлари жаннатда бўлсин!) Тошкент йўналишидан Чуст томон кириб келарканмиз, олтиндай сарғайиб ҳосилга бурканган ўрикларга кўзимиз тушди.

- Биз биринчи ниҳолини эккан боғ! - деб қўйди Раҳматилла ака қандайдир ғурурли овоз билан атрофга ишора қилиб, ва: «-Машинани четроққа олиб тўхтатинг, меҳнатнинг роҳатини ҳам кўрайлик», - деди.

Ҳосилнинг мўллигидан новдалари эгилиб қолган ўрик дарахти қаршисида уловга тормоз бердим.

Шохлардан бирига қўл чўзиб, мевалардан узмоқчи бўлгандик, уч-тўрт газ пастликдаги боғ томондан «ҳай-ҳай»лаб бир бола чошиб чиқди.

Нима қилишни билмай, шошиб қолдик.

Шунда Эркин ака боладан:

- Йигитча, бу боғ сеникими? - деб сўради.

- Ҳа! - деди у қатъий қилиб.

Эркин ака мамнуният билан бизга ўтирилди:

- Хайрият, боғ эгасиз эмас экан, яхшилик аломати! - деб қўйди-да, илтимос оҳангида боладан сўради, - ўғлим, шу ўригиндан бир дондан есак майлими?

«Қоравул» шоирни таниб қолди ёки бехосдан ўдағайлаб беодоблик қилиб қўйганини сезди шекилли, юзлари қипқизариб кетди. Кейин мулойим тавозе билан:

- Анаву пастда янги узиб қўйганларим бор, - дея нарироқдаги шовуллаб сув отилиб чиқаётган катта қувур ёнбошидаги супага ишора қилди. Қўярда-қўймай бизни ўша томон етаклади. Дастурхон қатини ёзди. Лагандаги йирик-йирик субхони ўриклардан едик.

Мезбон лойўчоқда қайнаб турган қумфондан чой дамлади.

У бизларни машинагача кузатиб чиқаркан, яна бир бор:

- Ўриклардан узиб берай, олиб кетинглар! - деди.

Эркин ака унинг елкасига қўл қўйганча:

- Раҳмат! Қўлинг очик йигит экансан. Ўтган-кетган шу мевалардан баҳраманд бўлса, савоби ўзинга тегади, - деб айтди.

- Биламан, қанча ейишса майли! «Кўчаники - ҳамманики» дейдилар дадам. Фақат шохларини синдиришмасин, деймиз-да!

- Манаву гапинг тўғри. Отанга раҳмат! - дедик бола билан хайрлашарканмиз...

Шу топда худди ўша қоравул йигитча йўлимдан чиқиб қоладигандай, атрофга аланглаб, қараб бораяпман. Бироқ посбон аскарлардай саф тортган ўрик дарахтларидан бошқа ҳеч нарса кўзга чалинмайди.

Дарвоқе, ҳозир айна баҳор, бўлғуси мевалар лак-лак гулларнинг инжу оғушида яшириниб ётибди, «қоравул»лашга ҳали вақт бор.

«Қўтир кўнгил» деганларидек, яна саволлар «ташвиши»га бериламан: шу Боғкўчани барпо этиш учун елиб-югурганлар ҳозир қаерда? Бу ерлардан ўтиб туришадими? Ҳозирги боғ «эга»лари уларни ташишадими?... Ва ўзим жавоб топгандай бўламан: нима деганда ҳам улар жаннати, ях-

ши одамлар! Халқ «Яхшидан боғ қолади» деб бежиз айтмаган...

Мен Ўзбекистон бўйлаб шунча кезиб, бирон жойда таровату гўзалликда Чуст Боғ-кўчасига тенг келадиган бирон бошқа манзарани кўрганим йўқ.

БИР СУРАТ ТАРИХИ

Сентябр ойи охирлаб қолганига қарамай, жазирама иссиқ авжида, саратон ҳали-вери ўрнини салқин куз ҳавосига бўшатиб бергиси йўққа ўхшайди.

Шундай дим, одам кўнглини лоҳас қилувчи рутубатли бир оқшом чоғи Чорсу майдони ўртасида туриб олган йўл назорати ходими қўлидаги ола таёқни шиддат билан силкитиб, машинамни тўхтатди.

Серқатнов йўлга ёндоштириб қўйилган махсус автобус «ҳушёрлик кўриқхонаси»-нинг ланг очик орқа эшиклари рўпарасида уловдан тушдим. «Ҳа, ичганларнинг додини беришаётган экан-да, тўғри қилишади!» дедим-да, тартиб-интизомли ҳайдовчиларга хос итоткорлик билан автобуснинг икки уч поғонали темир зинасига оёғимни қўйиб, ичкарига бош суқишимни биламан, милиция кийимидаги бир бадқовоқ шиша найчаши нақ даҳанимга тўғрилаб «Пуфланг» деди.

«Пуф»лагандим, «найча»си қизғиш ранг тортиб қолди.

- Роса отибдилар-да, қани юқорироққа!-эшик «оға»си турқи-тароватига хос димоғдор оҳангда гапириб, хунук қараш қилди.

- Мен умуман ичмаганман!-дедим қатъият билан унга тикилиб.

- Ҳа, укам, сизга ўхшаганлардан ҳеч ким, ҳеч қачон «Ичдим» деб бу «тахти равон»га ўз оёғи билан кириб келмайди. Бу ерга келтирилади! Маст ҳолда транспортни бошқариш қаңдай бўлиши яхшилаб тушуштирилиб қўйилади. Қани, ҳов тўрда сизни кутиб қолишди, борақолинг!

Машина салонининг ўриндиқлардан холи қилинган «йўлаги» адоғида тўрт кишига кўзим тушди. Иккитаси формада. Иккитаси оқ халатда бўлиб, столга кўкрагини тираганича менга лўққайиб қараб турарди. Формалилардан бирининг қўлидаги ручка ёзишга шай. Дарров сездимки, шу топда булардан бирор мурувват кутиш бефойда. «Хат»га тушгандан сўнг эса...

Беихтиёр кўз олдимда номи элга таниқли шоир, ён қўшнимиз гавдаланиб кетди. Бу милиция дегани уни ҳам аяб ўтирмаган... Ҳайдовчилик гувоҳномасини қайтариб олиш учун не-не идоралар, казо-казо кишилар ўртага тушмади. Охир «протокол тузиб қўйилган

экан, афсус, иложи йўқ энди» деганларини ўз қулоғим билан эшитганман.

Ҳозирги «қалтис» вазиятда булардан қутулишнинг ягона йўли бор: «ҳужжатларни олиб чиқаман» дейману, машинани вараңла-тиб икки чиқиримча наридаги «Хувайдо» ма-ҳалласи томон ҳайдайман. У ерда мен учун кўйлаб кутилмаган тасодифий ҳолатларга «балогардон» Эркин ака яшайди. Бор гапни тушунтириб айтаман.

Ола таёқли милиция орқамдан чуриллатиб ҳуштак чалгаичча қолди, ҳартугул қувламади.

Яхши ҳам Эркин ака уйда эканлар...

Машҳур шоирнинг ташрифи муносабати биланми, бу «тахти равон»га дам-бадам кўта-рилиб, пуфлаб чиқиб кетаётган ҳайдовчилар сони камайди. Ҳатто йиғлагудай бўлиб ўзини оқлаётган, «бешинчи қиз»нинг тўй ташвиш-лари билан юрган ўрта яшар бир кишининг гувоҳномаси қайтарилиб, «гуноҳи» кечиб юборилди.

Бадқовоқнинг чеҳраси ҳам анчагина очи-либ қолганди.

Ниҳоят, гурунг мавзуси асосий нуқтага келиб тақалди: Эркин ака бир четда қимти-нибгина ўтирган каминага ишора қилиб деди:

- Бу укам, ҳаммамизнинг гувоҳлигимизда шишага «пуф»ласин. Агар чинданам ичгани аниқланса, бир йўла учта ҳайдовчилик вазифасидан маҳрум қиламиз. Чунки шу кушларда

ўзиники билан бирга Абдуллажон Орипов ҳамда менинг машинамни ҳам навбатманавбат ҳайдаб юрибди. Лекин ёшлигидан биламан. Шу кунгача шароб тугул, бир қултум пиво ҳам ичмаган.

Ўша лаънати узун найча шишага пуфлагандим, не кўз билан кўрайки, унинг ичи қизғиш тортиб қолди.

- Э, бу қанақаси?! - деб юбордилар бир менга, бир атрофдагиларга қараб.- Келиб-келиб шундоқ иссиқ кунда-я! Неча стакан ичдингиз?

Бу сўз менга далда бўлди:

- Икки стакан. Туш пайти шу ердан ўта туриб, анави Кўкалдош мадрасаси қаршисида морс сотишаётган экан, ўшандан ичгандим.

- Э-ҳа, шундай демайсизми!- столга кафти билан бир уриб туриб кетди. Гап-сўзларидан Эркин ака шеъриятининг ўта мухлиси эканлиги билиниб турган милиция полковниги сўзида давом этди: - Ахир у нашвати мевасидан қилинган шарбат-ку. Ичиб олиб, бир соат қоринни офтобга тоблаб ётилса бас, у ёғи кайф! Демак укамизнинг ичгани рост!...

Шундай қилиб, менинг ҳам «гуноҳ»имдан ўтилди. Фақат бир шарти билан: Эркин аканинг 50 ёшлиги (анча завқ-шавқли, шоиртабиат полковник яқинлашиб келаётган бу санани ҳам яхши биларкан) олдидан шаҳар ДАН бошқармаси ходимлари билан қизиқар-

ли учрашув ташкиллаштиришни зиммамга юклашди.

Полковник (бошқарма бошлиғининг тарфибот-ташвиқот ишлари бўйича ўринбосари экан) билан декабр ойи ўрталарига белгиланган тадбирни ўтказишга қизғин тайёргарлик кўра бошладик.

Бир куни у киши катта мажлислар залининг тўрига шоир суратларидан бирини қўйсақ, яхши бўларди деб қолди.

Мен Эркин аканинг аввалдан «қоралаб» юрган им чизги расмлари орасида «саҳнабоп» портрет ишлашга киришдим. Ва қарийб 2,5x1,5 метр катталиқдаги бу сурат илк бор Тошкент шаҳар Давлат автомобил назорати ходимлари билан бўлган 1986 йилги «Шеърят кечаси»да кўпчилиқнинг назарига тушди.

Орадан роппа-роса ўн йил ўтгач, 1996 йили бу портрет Покистонда «Гора паблишарс» нашриёти томонидан урду тилига ўгирилиб босиб чиқарилган (таржимон Ансориддин Иброҳим) «Олтин девор» китобининг муаллиф иштирокидаги тақдимот тантанасида «Лаҳор адабиётчилар уйи»ни бегади... айни пайтда ўша кунлар Покистон маданият ва спорт ишлари вазирлиги шафелигида Марказий Осиё мамлакатларидаги энг катта театр комплекси сапалмиш «Ал-Ҳамро»да саҳналаштирилган машҳур ўзбек комедиясининг бир неча кунлик премьераси давомида ҳам

шоиримиз портрети кўпчилик томошабинлар назарида турди. Шуни ҳам таъкидлаш керакки, Эркин Воҳидовнинг «Олтин девор» комедияси мустақиллигимиздан сўнг илк бор хориж саҳнасида қўйилган асардир.

Ҳозир ўша портрет қаерда деб қизиқувчиларга шуни айтишим мумкинки, у Исломободдаги «Лог вирса» - «Халқ Маданияти маркази»нинг «Арт ҳолл» галереясида сақланмоқда.

УСТОЗНИНГ СЎНГИ БАҲОРИ
(таниқли ёзувчи ва публицист
Д.Нурий билан гурунг)

Сухбатдош: Жамолидин МУСЛИМ

Жамолидин МУСЛИМ: - «Жаҳон адабиёти» журнаlining 2005 йил январ сонида эълон қилинган «Қулатилган чипорлар панохида» номли асарингиз кўпчиликда қизиқиш уйғотгани сир эмас. Анчагина салмоқли бу «Бади»ни мен ҳам бир ўтиришда ўқиб чиқдим.

Дадаҳон НУРИЙ: - Худди шундай сўзни раҳматли Ҳабиб ака (Саъдулла) дан ҳам эшитгандим. Энди шу гурунг асносида мана шу тароватли баҳор кунлари у кишини номини эслаб ўтсак дегаңдим: 2005 йилнинг март

ойи бошлари эди. Телефон қилиб, айнан шундай деганлари эсимда: «Дадахонбой, хайрият, шу ерда экасииз! Мен ё Покистоннинг Гужранваласида (сал аввалроқ бу шаҳарнинг оёқ қўйинга жой йўқ, қий-чув, шовқин-суронли кўчалари бўйлаб бирга айланганмиз), ёки Ҳиндистоннинг Кераласида дайдиб юрган бўлсангиз керак деб ўйлагандим. Ганининг индаллоси шу: яхши асар ёзибсиз. Бош кўтармай ўқиб чиқдим!»

Жамолиддин МУСЛИМ: - Ҳа, у киши кўп ўқирдилар. Хоҳ назм, хоҳ насрда бироқ яхши асар пайдо бўлиб қолса, давраларда ганириб, ўқинглар дердилар. Энди мавзуга қайтадиган бўлсак, ўша асарингизда бизлар энг ардоқли, даврнинг эмин-эркин кишилари деб тасаввур қилиб юрадиган икки буюк шахс - Абдулла Қаҳҳор, Ойбекларнинг кўпчиликлари унча ҳам яхши ойдир бўлмаган таҳликали ҳаёт қирралари тасвирланган.

Дадахон ПУРИЙ: - Эсласангиз керак, ҳаммаси мактабдан бошланади.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Ҳа, Сиз ўқиган Намангандаги ўша 26-мактабдан!

Дадахон ПУРИЙ: - Ўлманг! Бизлар ҳам буюк шахсларнинг турмуши доим бекамикўст бўлади, уларга мазза деган ўй-хаёл билан яшардик. Бундай тасаввурни кўп нарсадан «хабардор», ўта шавқ-завқли табиий географиядан дарс берадиган ўқитувчимиз «кўр-

ган-билган» ажойиб ва гаройиб, ишонишинг-ни ҳам, ишонмаслигингни ҳам билмай қоладиган ҳикоялар орқали миямизга сингдириб «мана шундоқ қиб» «Ассалому алайкум» деган. Фафур Фуломнинг «балад, икки қаватли, атрофида тинчлик кабуларлари учиб юрадиган» уйи олдиан у ёқ-бу ёққа юриб ўтган. «САГУ» деган Олий даргоҳни битириб, бизларни ҳар томонлама «илм-маърифатли» қилиш учун келган... Қарангки, орадан йиллар ўтиб, бахтли тасодифми ёки тақдир тақозоси эканми, ўша буюк зотлар назарига тушиб қолдим, улардан адабий сабоқ ола бошладим. Ўша йиллар таассуротлари асносида Сиз тилга олган «Бадиа» қоғозга тушди.

Жамолидин МУСЛИМ: - Асар воқеалари узоқ-яқин ўтмиш билан боғлиқлиги, унда «ишгирок» этувчи қаҳрамонларнинг деярли барчаси кўпчиликка таниш ва машҳур кишилардан иборатлиги уни «Бадиа» (эссе) деб аташингизга сабаб бўлган кўринади. Бироқ, шу асарингиз муносабати билан «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳафталиги орқали Сизга таҳсинли мактуб йўллаган Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон Халқ ёзувчиси Тўлепберген ова Қашибергеновнинг «Бадиа эмас, асарни бемалол роман деб атайвериш мумкин» деганида жон борга ўхшайди.

Дадахои ПУРИЙ: - Гап ёзилган нарсани «роман», «қисса» ёки «бадиа»лигида эмас. Устоз Абдулла Қаҳҳор таъбири билан айтганда, «эш аввало китобхонни зериктирмайдиган, ўқимишли бўлиши керак.» Яна у киши дердилар: «Дўппини бир неча бор ҳидлаб, мажбуран ўқиладиган асардан худонинг ўзи асрасин!»

Жамолиддин МУСЛИМ: - Юқорида эслатиб ўтилган 26-ўрта мактаб Наманган шаҳридаги энг катта намунали билим даргоҳларидан саналиб, ҳозир Абдулла Қаҳҳор номи билан аталади. Бундан, шубҳасиз, фахрлансангиз керак!

Дадахои НУРИЙ: - Албатта! Айниқса, адабий тилимизнинг толмас тарғиботчиси, жонкуяри бўлган зукко ижодкор ҳамда моҳир таржимон Кибриё она Қаҳҳорова ёнида туриб, шу қутлуғ масканга устознинг муборак номини берилишига салгина бўлса ҳам ҳисса қўшганлигимдан бахтиёр ҳис этаман ўзимни.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Шу ўринда менда мазкур билим даргоҳи жойлашган Қизил-равот кўчасига Ўзбек адабиётининг виждонига айланган, буюк адибнинг муносиб издоши Озод Шарафиддиновнинг номи қўйилса, деган истак туғилди.

Дадахои ПУРИЙ: - Нур устига аъло нур бўларди. Икки буюк сиймоннинг руҳлари шод бўларди.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Чунончи, аллома Озод Шарафиддиновнинг салмоқли «Ижодни англаш бахти» китобида Сиз тўғринида «Унинг шахсиятига қизиқиб қолган кишилар ичида ўзбек адабиётининг ўша пайтдаги намоёндаларидан бири Абдулла Қаҳҳор ҳам бор эди» деган жумлалар ёзилган. Яна Сизни буюк адибнинг кенжа шогирдларидан дейдилар.

Дадахон ИУРИЙ: - Аввало, 60-йиллардан бошлаб қўлига қалам олиб, адабиётга кириб келган кўпдан-кўп шогирдлари қаторида деб биламан ўзимни.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Зукко адиб диққатини ўзига жалб этган «Бегона» қиссангиз ҳақида батафсилроқ гапириб берсангиз.

Дадахон ИУРИЙ: - Биринчи китобим - «Оқшом қўшиқлари» дан кейинги ёзган иккинчи асарим анча-мунча баҳсларга сабаб бўлди. Нашриётдан қайтди. Бош қаҳрамоннинг гунг-соқов қилиб тасвирланиши «Совет воқелигига тўғри келмайди» деганлар бўлди. Шунда таниқли адабиётшунос олим Саттор ака Ҳайдаров «Ёзганингни Абдулла Қаҳҳорга олиб бориб бер, у киши сени ё адабиётга олиб киради, ё ҳайдаб чиқаради. Ҳайдаб чиқарса, рассомчилигингни қилаверасан» деб «ғалатиноқ» маслаҳат берган. Лекин бундай қилишга журъат этолмай юрардим... Шу

журъатни пайдо бўлишига, эсласангиз керак, Йўлдош ота Шамшаров сабабчи бўлган. Қўлёмани Абдулла акага этириб берган кунимни эртасигаёқ «Гулистон» журналининг йўлланмаси билан Сурхондарёга кетдим. У ердан қайтган куним «Ишжиқ қайнога» (Шукур Холмирзаев таъбири) Йўлдош ота «Катталарни нега овора қилиб юрибсан, Абдулла Қаҳҳордай одам сени сўроқлаб келди» деб танбеҳона гап қилгандан сўнг «Хукм» эшитиш учун ўша, Дўрмондаги ёзувчи қароргоҳига бордим. Дарвозада Тўлепберген ака Қаипбергенов турган экан. «Сенам домланинг олдигами?» деб сўради у киши... Икковимиз бир-биримизга далда, ҳамдам бўлиб ёзувчи ҳузурига кирдик. Абдулла Қаҳҳор кўнчилик орасида тарқаган «ўта қаттиққўл», «ушчамунчага шафқат қилиб ўтирмайдиган» одамга ўхшамасди. Мулойим жилмайиш билан қўларимизни қисиб сўрашди. Дастурхон ёзилди... Ҳатто Кибриё она ушнаган палов ўртага қўйилгунча у ёқдан-бу ёқдан гурунглашиб ўтирдик. Адиб кўпроқ қорақалпоқ ёш ёзувчилари ижоди билан қизиқди... Биз ёзганларимиз ҳақида бирон гап чиқишини иштиқлик билан кутардигу, ёзувчи нима сабабдан ўз ҳузурига келганимизни унутиб қўйгандай эди. Ниҳоят, Абдулла ака ҳали қўлёмаларимизни ўқимабди-да деган ўй билан у кишидан ижозат сўраб ўрнимиздан қўзғолдик...

бир пайт «ёзганларинг яхши, дард бор» дея икки оғиз сўз айтди холос, қисқа, бошқа индамади. Дарвоза олдиғача кузатиб чиқди... орадан кўп ўтмай «Шарқ юлдузи» журналида Абдулла Қаҳҳорнинг оқ потиҳаси билан асарларимиз босилиб чиқди.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Домла Саттор Ҳайдаров эслатиб ўтган рассомчилигингиз ҳақида гапириб берсангиз. Дарвоқе, 1956 йили Тошкент аэропортида юқори мартабали меҳмон - Ҳиндистон Республикасининг Президенти Раҷендра Прасадни кузатиш чоғида ҳиндий тилида мурожаат қилиб, у кишининг ўзингиз чизган портретини совға этган «музика мактаби ўқувчиси Нуриддинов», шубҳасиз, сиз эдингиз.

Дадаҳон НУРИЙ: - Нима демокчилигингизни тушундим. Наманганда олтинчи синфгача ўқиганман. Кейин Тошкентдаги музика мактабида ўқишни давом эттирдим. Афсуски, мендан дурустроқ музикачи чиқмади. Рассомчиликка эса ёшлик пайтларимданоқ қизиқардим. Мактабдаги деворий газеталарни суратлар билан безаш менинг зиммамда эди. Тошкентга келгач, ўша пайтдаги машҳур мўйқалам усталаридан аввал Абдулҳақ Абдуллаев, сўнгра Чингиз Аҳмаров устахоналарига қатнаб, тасвирий санъат сирларини ўргана бошладим... Ҳиндий тили бўйича илк сабоқни Мадан Моҳан Ҳардат деган ажойиб инсондан

олганман. Ўз эътиқодига содиқ бу киши эллигинчи йилларда бизга, яъни «СССР» деган мамлакатга ҳақиқат излаб келиб қолади. Лекин умидлари пучга чиқади. Уни жосусликда айблаб қамоққа ташлайдилар. Сталин вафотидан кейин ноҳақ ҳукм қилинганлар орасида Мадан Соҳиб ҳам бўлиб, озодликка чиқади. Тошкентда яшай бошлайди. Ўшанда танишиб қолганмиз. Қолаверса, Ражендра Прасадга портретини совға қилиш фикри шу кишидан чиққан.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Демак, устознинг «қоралама» суратларини чизишдан олдиң анчагиша тажрибага эга бўлгансиз?!

Дадахои НУРИЙ: - Ўша сиз айтган «тажриба» ҳам ҳаваскорлик даражасида бўлганлиги учун маҳсули ҳам шунга яраша деб атайвериш мумкин.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Улардан баъзилари матбуотда эълон қилинганидан, яна Абдулла Қаҳҳор уй-музейида сақланаётганидан хабаримиз бор. Буюк адиб сиймосини қоғозга тушириб олиш пайтида ўзингизни қандай ҳис этгансиз? Ахир, Абдулла Қаҳҳорда ҳар ким ҳам тик қарайвермайдиган, қараганлар ўзини йўқотиб қўядиган сеҳрли бир салобат бор эди, деган гаплар юради.

Дадахои НУРИЙ: - Абдулла Қаҳҳордай одамга муносиб шогирд, содиқ маслақдош сифатида ўзини яқин олиб юрадиган Озод

Шарафиддиновдай одам ўз хотираларидан бирида «У кишининг чеҳрасида шундай улуғвор салобат, нигоҳларида дошишмақдона сеҳрли салоҳият балқиб турардики, баъзан тик қаранга юрак боғинолмай қоларди, одамни ҳаяжон босарди» деб ёзганларидан кейин, биз тирранчалар бу улуғ шахс олдида ўзимизни қай ҳолатда тутганимизни билиб олаверинг. Лекин мен табиатан тортинчоқ, гапга ҳам анчагина нўноқ бўлишимга қармай, Абдулла аканинг ҳар хил кўришишдаги жуда мақтов даражасида бўлмаган, ҳаваскорлик мақомидаги анчагина суратларини қозғатиб олишга журъат этганман. Бунга албатта, замонамизнинг беқиёс мусаввири Ч. Аҳмаров: «Мен бир пайтлар «Сароб» романига суратлар ишлаш жараёнида муаллиф ҳузурда уч-тўрт марта бўлганман, маслаҳатларини олганман. Афсус, ўша пайтлар асар муаллифи суратини истиҳола қилибми, бироқта суратини «қоралама» шаклида ҳам ишлаб олмаган эканман. «Энди мендан ўтган шу хатони сен қайтармаслигинг керак» деб қайта-қайта такрорлаб туришлари туртки бўлган бўлса ажаб эмас.

Улардан айримлари ёзувчи уй-музейида сақланади, айримлари ўзимда турибди. Яна турли даврларда яқин кишиларга «эсдаликка» бериб юборганларим ҳам анчагина. Матбуот

саҳифаларида кўчириб босилгач, таҳририятдан қайтмаганлари ҳам бор...

Бир куни Абдулла ака, тасвирлашда сўз «бўёқ»ларингиз яхши. Табиатни чизишдачи? -деб қолди.

- Манзара суратлар ҳам ишлаганим бор, - дедим.

Эртасига ман-ман деган мўйқалам соҳиблари орзу қиладиган «этнодникка» (бу дастгоҳни бир неча йил муқаддам «Тоғларда кўп юрасан, ўша ерларни манзарасини ишлашда аскотади» дея устоз Чингиз ака Ленинграддан келтириб, менга совға қилганди. «Манзара» ёки бошқа «жанр»да дурустроқ суратлар ишлаб, у кишини ишончини оқлолмаганимдан ҳамон афсусдаман) бири «Кўча бўйидаги ўрик пишиди» номли, иккинчиси ҳали ном қўйилмаган тоғ манзараси суратларини жойладим-да, устозга кўрсатгани олиб келдим.

Абдулла акага ҳар икки пейзаж ҳам маъқул бўлди чоғи, узоқ тикилиб қараб қолдилар ва иккинчи манзара сурат остидаги ёзувга ишора қилиб:

- «Нанай». Бу Бўстонликдаги қишлоқлардан бирининг номи-ку! Нега қишлоқнинг ўзи кўринмайди? - дедилар.

- Асли бу ерда Панайдан анча олис Чотқол тоғлари ичкарасидаги Ахсаройнинг Пском дарёсига қуйилиш жойи тасвирланган. Мана-ву биригчи плацдаги тапасидан тортиб, шох-

ларигача қорайиб кетган дарахтни бир печабор яшин урган, ёндирган. Қуриб-қовжираб қолган пайтлари ҳам бўлган. Барибир у янги навалар чиқариб, яна кўкариб кетаверган. Бу «Бардош дарахти» ҳақида менга нанайлик кекса отахон Тиллахон бува сўзлаб берган. «Нанай» деб шу пунчаки ёзиб қўйганим сабаби шундан! Энди, Абдулла ака, шу манзарага яраша ўзингиз ном қўйиб берсангиз. Аслида-ку, мен ушбу дарахтни Сизга қиёслағум келарди!

Адиб индамади. Юзларида бирон ўзгариш сезмадим.

Бир пайт менга ўгирилди:

- Айтиб турибсиз-ку «Бардош дарахти» деб. Унга «соҳил»ни қўшайлик- суратга ярашувлик ном чиқади.

- «Соҳил бўйидаги бардош дарахти!»

- Ана, олам гулистон! - у кишининг чеҳраси ёришгандай бўлди.

Жамолдин МУСЛИМ: - «Абдулла Қаҳҳор замондошлари хотирасида» китобида «Устознинг сўнги сурати» ҳақида ёзгансиз.

Дадахош НУРИЙ: - Аслида қоп-қора фонга оқ-қора соя билан ишланган бу сурат 1968 йилнинг қиш оқшомларидан бирида оддий қоғозга тез тушириб олинган. Шундай ҳолатни эслайман: бирдан чироқ ўчиб, хонани ғира-шира қоронғилик қоплади. Абдулла ака ёстиқдан аста бош кўтардилар. Шифтдаги

қандилга қараб синиқ овозда «оббо, шу рутубатли кунлар етмагандай, чироқни ҳам кўп кўришди чоғи», дедилар. «Сўнгги сурат» ана шу гаплар айтилган лаҳзаларнинг адиб юзида акс этган мунгнинг ифодаси эди. Мен шундан кейин устоз суратини ишлашга бошқа имкон тополмаганман деб юрардим. Яқинда Абдулла аканинг Москвага кетишдан олдинги кунлари билан боғлиқ ёзма эсдаликларни кўздан кечири туриб, 5-апрел санаси ёзилган «қоралама» суратларга кўзим тушиб қолди. Энди мана шуларни у кишига тааллуқли чин маънодаги сўнгги суратлар, дея аташ мумкин.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Ҳар хил талқинларга сабаб бўлган адибни гўё Кремлдаги «махсус пифохона»га юборилиши билан боғлиқ кунлар арафасидаги воқеалар ҳақида маълумот кам. Ўша пайтлар у кишининг ёнида кўпроқ кимлар бўлган?

Дадаҳон НУРИЙ: - Ёзувчи хонадонига, унинг олдига кимлар, қай мақсадда келиб кетаётгани доим «назорат»далиги хусусида гаплар юрарди. Кунлардан бир кун бунинг жонли гувоҳи бўлганман. Қамар Раис деган ҳиндистонлик профессор домламиз бўларди. Ўз мамлакатада таниқли адабиётшунос олим ҳисобланиб, Деҳли университетидан Тошкент университетиининг шарқ куллиётига тилдан дарс бериш учун таклиф этилганди. Ўша киши Абдулла Қаҳҳор ижоди билан қизиқиб

қолди. «Даҳшат» ҳикоясини ўқиб мухтасар мазмунини айтиб бердим. Ҳикоя Қамар домлага матқул бўлди. Ҳамкорликда таржима қилдик ва Ҳиндистонда чоп этиладиган нуфузли «Хума» («Хумо») адабий журнаliga юбормоқчи бўлдик. Қамар Раис бунинг учун муаллифдан рухсат олиш зарурлигини айтди. Ва ўша куни кечқурун ёзувчи хонадонига бордик. Абдулла ака, албатта, ўз асарини ҳиндистонийда босилишига йўқ демади. Меҳмон билан анча вақт ҳинд адабиёти, айниқса Робицдранат Тагор ижоди ҳақида гурушлашиб ўтирди... Индинига Ёзувчилар Союзи биносида Абдулла ака ўзига энг яқин тутиб юрадиган шогирд (катта-кичик давраларда доим унинг асарларини "чўғли" деб мақтаб юрарди) ларидан бири мени учратиб холироқ ерга имлади. Аввал «чет элик қанақа одамларни обориб юрибсан у томонларга!» дея дўқнамо гап қилди-да кейин, «дўстона маслаҳат» беришга ўтди: Саид Лхмаддай одамнинг косаси оқармай юрганини биласанми! Эртаги кунингни ўйлаб, «қора рўйхат»га тушиб қолмай десанг қадамингни билиб бос. Сен олдига бориб юрган у «оқсоқол» сал анақароқ бўлиб, ўзидан кетиб қолган... Хуллас, айтмоқчиманки, тегишли идора ходимлари ҳамма нарсадан кўз-қулоқ. Яна ўзинг биласан...»

Ҳа, ўша овир кушларда «Қора рўйхат»га тушишдан кўрқмай, устозни ёлғизлатиб қўймаган вафодор шогирдлари, яқинлари анчагина эди. Шухрат домла, Пиримқул ака Қодиров, Учқун Назаров, рафиқалари Дилбар кеннойи билан... Кибриё онашнинг укалари Ҳабибуллохон, Ҳикматулло акалар дамба-дам Самарқанддан келиб туришар, поччалари, яъни Абдулла акашнинг гурунғини олишга доим муштоқ эдилар. Айниқса, Ҳабибулло ака шифокор эмасми, ўзи билан халқ табобатида қўлланиладиган шифобахш дори-дармонлар олиб келар, табибларга қаратарди. Шухрат ака хусусида шуни айтаманки, устоз бу кишини энг яқин қадрдон одами ўрнида кўрарди.

Бошқаларга фақат яхшилик қилиш билан хузурланадиган бу фидойи инсон ҳақида кўп ва хўб ёзилган. Шухрат ака ўзининг мана шу фазилатлари билан Абдулла Қаҳҳордек ҳақиқат ва эзгулик яловбардори бўлган зот юрагидан чуқур жой олганди. Ёзувчи хонадонининг тўлақонли аъзосидай тутарди ўзини. Мош-гурунч сочлариши айтмаса, адиб ади қомати, ўктам овози, юзларидаги беғубор табассум Фарғонанинг «чойхона кўрган» лутф-карамли йигитларини эслатарди. (Шунинг учунми, анча вақт бу одам водийдан бўлса керак деган хаёлда юрганман.)

Шухрат ака остона босиб ичкарига кириб келиши билан аксар айтадиган гапи Кибриё опага қаратилган бўларди: «форсий ғазаларни ўзингиз ўқиб, мазза қилаверинг. Бизга шу тилни ўргатмадингиз-ўргатмадингиз-да!» Опахоннинг ҳам жавоби шай турарди: «Шогирд ношуд бопад, устоз айбдор нест!». Ўртада кўтарилган кулгидан Абдулла аканинг юзларида табассум балқирди. Хуллас, Шухрат ака келиши билан бутун хонадон чарақлаб, худди ёруғликка чулгангандай бўларди. Устоз билан ўзаро муомалалари худди ёлғиз фарзандига суяниб қолган кекса отанинг юрак сўзларини эслатарди. Абдулла ака ҳеч қандай тавозесиз «Шухрат» дея атарди у кишини... Яна бу хонадонда «қора булутлар» қуюқлашиб қолган ўша кунлар Озод Шарафиддиновнинг қадами узилмас, айниқса Шухрат ака икковлари кириб келишгач, ўртада ростмана адабий гурунг қизиби, барча майда-чуйда гаплар унутиларди.

- Бир куни Абдулла ака телефон рақамини териб:

- Шарафатхон, Озод шу ердами, чақириб қўйинг!-дедилар. Кейин гап шу маънода бўлди: баҳор ҳам келиб қолибди. Бу кунлар фанимат. Аввал «Ако Бухор» (ўша пайтларда мавжуд бўлган «Туркман бозори» ёнида дўкончаси жойлашган жуҳуд сартарошнинг Абдулла ака доимий мижози бўлиб, уни шундай

пом билан атар, ҳар учрашганларида салом-алик қуюқ бўлар, ҳазил-ҳузул, латифанамо гаплар авжга чиқарди) олдига кириб «ёшариб» оламиз. Сўнг шаҳар бўйлаб бир сайр қиламиз.

Анчадан бери хонанишин бўлиб, уйни тарк этмай, ҳатто ташқари ҳовлига чиқишга ҳам қизиқмай қўйган Абдулла аканинг кутилмаганда бундай қарорга келиб қолиши Кибриё опани қувонтириб юборди.

Абдулла акага таманноли қараш қилиб:

- Менам Сизлар билан бораман, - деди.

Устоз ўзларига хос босиқ оҳангда гап қилдилар:

- Аввал кўрайлик-чи, Озод ҳали ўзининг «лўккавойи» да бу ерга етиб кела оладими, йўқми! Етиб келган тақдирда ҳам аёл киши кашанданинг носқовоғидай доим унинг ёнида осилиб юравериши шарт эмас. Уни бошқа вазифаси ҳам бор. Яъни биз сайру тамошодан қайтиб келгунимизча паловхонтўра тайёрлаб турсангиз улуғ иш бўларди.

Опа индамай қолди. Лекин ўзини бир гапдан тиёлмади:

- Бу баҳорий кунларни «ғанимат»га чиқармай иккимиз айланиб келамиз десангиз бўларди.

Худди шу пайт ташқарида, эшик рўнарасида тракторникига ўхшаш гувуллаган овоз чиқариб бир нарса келиб тўхтади.

Абдулла ака ётган жойидан сал қаддини кўтариб деди:

- Ана, «учишчиси-ортиқча» бўлиб Озод ҳам етиб келди шекилли.

Мен эшикни очдим. Чинданам шундоқ кўча беткайида журналдаги «бадиа»да таъриф-тавсифи хўп келтириб ёзилган, йиқил-са ҳам курашга тўймас зўраки боксчидай мушт еявериб ҳамма ёғи «мўматалоқ» бўлиб кетган Озод аканинг «кострюлкаранг» машинаси турарди.

Салом-алиқдан сўнг Абдулла ака:

- Озод!-дедилар.

- Лаббай!

- Одам ётаверса ётагон, машина тураверса металл-лом бўлиб қолади. Сизнинг заҳмат-каш уловингизга бироз дам берайлик-да, мени машинамни ҳайдаб, кўчага олиб чиқинг. Минишга-ку, оёқ ярамай қолди. Ҳеч бўлмаса бир-икки кун хизмат қилсин!

- Нега бир-икки кун, яп-янги машина бўлса, ҳали кўп хизматингизда бўлади, Абдулла ака. Даволаниб келганингиздан кейин Фарғона водийсини яна бир бор ўзингиз айлантирасиз...

- Сиз, улар мени тузатиб юборишига кўзингиз етаяптими... Қани энди ўша томонларга йўлга тушсак! «Қамчиқ» довонидаги тоғлар этаги кўм-кўк барра ўтларга қопланиб ётгандир. Лолалар ҳам очилган бўлса керак.

- Хўп десағиз кетаверамиз, -деди Озод ака омади гапни айтиб.

Устознинг олтиинч йиллик юбилейи муносабати билан олинган «Волга» усти омонат ёпилган гаражда чанг босиб ётарди. Уни торгина ҳовли яланглигига олиб чиқиб, Озод ака икковимиз «ювиб-тарадик». Кейин бир оёқлари тўғри билан ўралган Абдулла акани машинага ўтказдик.

Улар «Ако Бухор» ҳузурига, сўнг шаҳар айланишга кетишди.

Абдулла ака қарийб кеч пешингача чўзилган «сайр» дан анча толиққан ҳолда қайтди. Катта меҳмонхона-залга кириладиган эшикнинг шундоқ ўнг томонига деворга ёндоштириб қўйилган ҳам ётиш, ҳам келганлар билан ўтириб гурунглашишга мўлжалланган дивандаги пар ёстикқа оҳиста суянаркан:

- Ҳар ҳолда кўриб қолганим яхши бўлди, Озод, - дедилар-да, паст овоз билан қўшиб қўйдилар, - бу нурафшон кушлар насиб этадими-йўқми...

Бу сўзлар замирида «Мен баҳор оғушига чўмиб ётган қадрдон Тошкент билан хайрлашдим» деган армонли бир ўкинч яширигандай эди.

Ортаси кун Шухрат ака келди. У қўлидаги гулга бурканган навдачани Абдулла акага тугтиб деди:

- Қаранг, ҳовлимиздаги ўрик гуллади. Увол қилиб, узмай дедиму, Сизга бир кўрсатгим келди.

Устоз шохчалардаги оқиш, пуштиранг нозик гулларга тикилиб боқди, ҳидлаган бўлди, сўнг Шухрат акага деди:

- Гафур Гуломнинг болалиги ўтган Қоратош маҳалласидаги ноқларнинг ҳам фунчалари бўртиб қопти. Бир ҳафтадан кейин гулга бурканиб кетса керак. Шухрат, табиатнинг ҳукми қизиқ-а, мана шу гуллар ҳам озгина вақт ўтгач, қуриб қовжирайди, ўрнида мевалар пайдо бўлади, улар ҳам пишиб, тўкилади. Сўнг... куз, қиш келади. Бу умрнинг интиҳоси, шекилли. Лекин одам барибир яшагиси, мана шу ҳузурбахш тароватли оламга сингиб кетгиси келади...

Ўртага чўкиб қолган қисқа муддатли сукутни яна Абдулла аканинг ўзи бузди:

- Дўрмон ҳам яшнаб кетгандир. Бир кўриб қўйиш керак. Энди у ерларни кўриш насиб қиладими, йўқми...

Шухрат ака кулиб юборди.

- Абдулла ака, нега насиб қилмасин! Мана, қиш ҳам тугади. Бу ёғи баҳор. Яқинда Шабоб Хўжаев бир гап айтиб қолди: қишдан эсон-омон чиқиб олган беморларнинг етмиш фоизидан зиёдага табиатнинг ўзи шифо бериб, тузалиб кетармиш. Кайфиятни яхши тутишда гап кўп экан.

- Тўғрику-я! Мени яна қиш-қировли жойларга олиб кетишаётган бўлса-чи.

Шухрат ака бу сафар гапга «чечанлик» қилди:

- Ўзбекистоннинг баҳорий ҳавосини ўзим обориб тураман...

Устознинг кейинги кунлардаги ҳар бир гапидан она тупроқдан оёқ узиб кетиш истаги йўқлигини англаш мумкин эди. Бироқ кимдир у кишини Москвага юбориб, Кремл шифохонасида даволатмаса бўлмаслигини айтиб, қисталанг қилар, ҳатто 8 апрел куни жўнаш учун барча ҳужжатларни тайёрлаб, самолёт билети ҳам келтириб берилганди.

Бориб ётиш ҳар кимга ҳам насиб этавермайдиган мўътабар шифохонада алоҳида палатка тайёрлаб қўйилганмиш.

Шухрат ака устознинг Дўрмонга чиқиб келиш ҳақидаги фикрини қўлаган бўлди:

- Сергей боғингизни янги тушган келиннинг ҳовлисидай саранжом-саришта қилиб, кутиб ўтирибди...

Тўртинчи апрел куни Ёзувчилар ижод уйининг директори Сергей ака машина юборди. «Ўзбек дўпписининг энг сарасини танлаб-танлаб киядиган, кийганда ҳам ўзига хўп ярашадиган» (А.Қаҳҳор) эллик ёшлардаги кўркам, деҳқонсифат бу арман киши далаҳовли ерларини чоптириб, дарахтларнинг ортиқча шохларини бутаб, дарвозадан кираве-

ришдаги ишком ёғочларига ток новдаларини қизларнинг ўрилган сочидай қилиб тараб қўйган экап.

Абдулла ака атрофга завқ билан кўз ташларкан, қўлларини кўксини устига қўйиб турган директорга қараб деди:

- Сергей, Шрейдерга, Маҳмуд Мирзаевга ўринбосар қилиб юборайми?

- Раҳмат, Абдулла ака, шундоғам мана шу кичкина жойнинг иши етиб-ортаяпти.

Сергей ака ўзининг одамохуналиги, типиб-типчимаслиги, айниқса, ўзбек тилини қойиллатиб гапириши билан адиб ҳурматини қозонганди.

Пазандачиликни жойига қўядиган Кибриё опа темир ўчоққа қозон осиб, овқат қилишга уннаб кетди. Сергей ака бошлаб келган 2-3 «ёрдамчи» билан уй орқасидаги анор тулларига тиргак қўйиб, ердан кўтардик. Атрофни хазон-резгилардан тозаладик.

Лиммо-лим сув оқиб турган катта ариқ бўйидаги ёғоч каравотга кўрпачалар тўшаб, дастурхон ёзилганди. Сергей ака ижод уйи ошхонаси томондан баҳорнинг тансиқ таомибир лаган кўкат сомса кўтариб келиб, дастурхонга қўйди. Ҳаммамиз унинг атрофига тизилишиб ўтирдик.

- Абдулла ака, - деди директор лаганга ишора қилиб, -инсоф билан ўзингиз улашма-

сангиз, кимгадир етиб, кимгадир етмай қолиши мумкин.

Абдулла ака жилмайиб:

- «Литфонд» жамғармасига қарашли эмасми бу сомсалар? Ҳа, майли,- деди-да Кибриё она келтириб қўйган тарелкаларга икки дондан кўк сомса сола бошлади. Учқун Назаровга эса тўртта!

У киши ҳайрон бўлиб:

- Нега бундай, Абдулла ака, инсоф бузилмадими? - деб қолди.

- Бузилмади. Ўзингизга тегишлисини севинг. қолгани келиннинг насибаси, ҳали олиб кетасиз.

Учқун ака рафиқаси Дилбар келинойини Абдулла ака худди ўз қизларидай кўрар, устоз оғир ётган, Кибриё опага ҳам баъзан дард (у кишининг буйрагида тош бор эди) хуруж қилиб қолган пайтлар беморлар бошида парвона бўларди.

Абдулла акага совуқ таъсир қилгандай бўлди. Енгилигина кулранг жинси пальтоси билан дурустроқ ўралиб, сув бўйидан нарироққа - офтобрўй яланглик томон оҳиста юрдилар.

Яланглик этагидаги шафтоли дарахти остига қўйилган, қандайдир дарахтнинг оппоқ навдаларидан тўқиб ясалган ярим доира шаклидаги оромкурсига ўтираркан, чарчоқ аломатими, оғир нафас олиб, бошни орқа суян-

чиққа ташлаб, тип-тиниқ осмон юзига тикилиб қолди. Адибнинг нигоҳи кўкда чарх уриб юрган қалдирғочларга қадалган эди. Бир маҳал ўша баҳор элчилари кутилмаганда шўнғиб боғ узра туша бошлашди, зум ўтмай киравериш йўлакнинг нариги бошида пайдо бўлиб, Абдулла ака ўтирган ялангликка етиб келишди, ва чуғур-чуғур қилганча чарх уриб, яна кўкка қараб кўтарилди.

Бу ҳолат, шубҳасиз, устозни ҳайратга солди. «Наҳотки шу жажжи жониворлар ҳам мен билан хайрлашган бўлса» десаңдек, улар ортидан қараб қолди.

Мен у кишининг мана шу ҳолатдаги кўриниши-метиндай букилмас ирода ва донишмандона салоҳият ёғилиб турадиган нуроний чеҳрасини қоғозга тушириб олмоқ учун қалам билан икки-уч «қоралама»лар чиздим.

Учкун ака Назаров эса Абдулла ака «ишқибозликка» деб ўзлари билан олиб юрадиган «Любительская» фотоаппаратини ишда солди.

Айниқса, Кибриё опани бошида қийиқ билан Абдулла ака ёнига ўтқазиб қўйиб, узоқ тушунтиришлар асносида (кинорежиссёр-да!) қайта-қайта «дубл» қилиб олишга анча вақт кетди.

Ҳатто бироз бетоқат бўлган устоз:

- Учқун, яхшилаб қараганмисиз, шунча овора бўлганингизга яраша ичида плёнкаси бормикан? - деб ҳазил гап ҳам айтиб қўйди.

Кейинчалик маълум бўлдики, ўша кунги дақиқалар муҳрланган аппаратда плёнка етарли бўлган. Бироқ, қандайдир «техник носозлик» сабаблими, бир «галтак» тасвирдан икки донасигина «фото» дегудек яроқли бўлиб чиқди, холос. Уларнинг бири Абдулла ака билан Кибриё опа тушган сурат, иккинчиси Учқун ака Назаров, камина устоз ёнларида ўтириб тушган (Кибриё опа олган) суратдир.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Ҳозир ўша тарихий суратлар қаерда?

Дадахои НУРИЙ: - Биринчиси адибнинг уй-музейида сақланади. Бир неча бор матбуотда эълон қилинган. Иккинчиси ўзимда сақланади. Учқун акада бошқа нусхаси борми-йўқми менга номаълум. Бироқ шуни билламанки, ўша сурат ҳали ҳеч қаерда эълон қилинмаган.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Қоғозга тушириб олган устоз суратига «чизгилар» ингизчи?!

Дадахои НУРИЙ: - Улар ўзимда сақланади.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Эшитишимизга қараганда, Абдулла ака ўз дала-ҳовли-

ларини жуда яхши кўрган эканалар. Ҳамма у кишини ўша ердан топаркан.

Дадаҳон НУРИЙ: - Йилнинг қарийб тўққиз ойини шу Дўрмон боғида ўтказардилар. Ҳар йили қиш охирлаб, баҳорнинг илиқ кунларини бошланишини илҳақ бўлиб кутардилар.

Жамолиддин МУСЛИМ: - Ўша кунини у ердан чиқиб кетаётган ҳолатларини кузатганмисиз?

Дадаҳон НУРИЙ: - Кечгача ўша ерда бўлдик. Оқшом туша бошлади ҳамки, Абдулла ака кетайлик энди, демасди. Ниҳоят Кибриё опа:

- Аёз бўп қолди. Дурустроқ иссиқ нарса ола келмаганмиз. Сал кунлар исиганда бемалолроқ келармиз, - деб қолди.

Абдулла ака сал жунжиккан бўлди, ўзига хос тағдор гап қилди:

- Қишга қараб кетаяпмизу, қанақа бемалолроқ бўлсин! Майли, кетдик, ўша томонларга!

Бу гап нимага ишора эканлигини ҳамма англаб етди.

Шаҳарга кетип олдиан Абдулла ака олди очиқ айвон, бир даҳлиз, бир хонали уй ёнига кўтарма қилиб қурилган, ундан ўтириб қарасангиз Фарғона водийсини эслатувчи зумрад дала-боғли манзаралар кафтда тургандек бўлиб кўринадиган баҳаво,

нақшинкор шийпонга, унинг яқин атрофини ўраб қийғос гуллаган, гунчалари лаб очиб, гуллаш арафасида турган ўрик, гилос, нок, олма, шафтоли дарахтларига узоқ тикилиб боқди. Ҳатто қадрдон гўшадан узоқлашиб, катта йўл томон қайрилгунча ҳам ундан кўз узолмади.

Ҳар қандай вазиятда ҳам ҳақиқат қўнғироғини мардона чалиб, бизларни ҳушёрликка чорлаб турувчи буюк адиб-устоз ниманидир олдиндан сезгандай она юртнинг гўзал ва тароватбахш бағридан узилиб кетишни истамагандай, синиқ кайфияту фаромуш тортиб қолишнинг сабаби бор экан: икки кундан кейин энг зўр шифокорлар даволайди деб Москвага юборилди. Унинг ёнида доимий ҳамдам-ҳамроҳи Кибриё Қаҳҳорова ва кузатувчи бир ҳамшира қиз бор эди... Самолёт қўнғач шу нарса маълум бўладики, Кремл шифохонасининг олий даражадаги вакили тугул, оддий касалхонанинг оддий ходими ҳам беморни кутмаётган экан... Кибриё опанинг зир югуриб кўп-лаб идора эшикларини қоқиши, анча-мунча сарсон-саргардонликлардан сўнг ўз юртида суюкли ва халқ ардоғига сазовор ўзбекнинг буюк ёзувчиси ўртамиёна шифохонанинг оғир касаллар билан тўлиб-тошган умумий палатасига ётқизилади.

Кибриё Қаҳҳорованинг айтишларига қараганда, Абдулла ака у ердаги шарт-шароит, аҳволини кўриб: «Бу ер «олтинчи палата» (Чеховнинг шу номдаги машҳур ҳикоясига ишора)ни ўзи-ку, бошқа жой топишолмабдими?!» -деган экан ўкинч билан.

Адиб қирқ етти кун давомида бирон марта ҳам «оҳ» демай, нола-фиғон чекмай ўлим билан мардона олишади.

Ниҳоят, умр поёнига кўзи етгач, энг содиқ ва вафодор кишиси Шухратни йўқлайди.

Тошкентдан зудлик билан учиб келган шогирдини кўради-да: -Яқинроқ келинг, юртимизнинг баҳорий ҳавосидан бир тўйиб нафас олай,- дейди.

Бу халқимизнинг буюк фарзанди Абдулла Қаҳҳорнинг сўнги сўзлари эди...

Тақдир ўйинини қарангки, устоз умрининг сўнги дақиқаларигача унга содиқ қолган Шухрат ака, айшиқса. Москва сафаридан сўнг ошқора тазйиқ остига олинди.

У кишининг инжа кўнгли бунга бардош бера олмади...

УСТОЗИНИНГ МУБОРАК ИМЗОСИ

Абдулла Қаҳҳор ижоддан бўш пайтлар баъзан ҳордиқ ўрнида «фоточилик» билан

ҳам машғул бўлганликлари кўпчиликка маълум.

Бир куни ўзлари туширган ва совға қилинган бир даста суратларни кўздан кечириб ўтирардилар, эшик очилиб, болаликдан қадрдон дўстлари таниқли олим, академик Муҳаммаджон Ўрозбоев кириб келди.

- Э-ҳа, Абдулла, қаригаңда шу экан-да... вақтинғи нимага сарфлашни билмай қоларкансан! «Фотомухбир»лигинғи тўхтаганими-йўқми?!

- У ёғини сўрасанг, бу ҳам бир санъат, ҳаётни бўяб-бежамай шундайлигича акс эттирадиган санъат!

- Адабиётга, сенинг ёзувчилигингга нима алоқаси бор бу санъатни? - бўш келмади Муҳаммаджон ака.

Устоз ўзларига ярашадиган табассум билан галати қараш қилдилар.

- Сен ўша ёшлигингда ҳам «технократ»-роқ бола эдинг. Эшит, энди адабиёт билан фотосанъатнинг бир-бирига қанчалик муштарақлигини тушунтириб берай: агар мен сенга фотоаппарат «кўзи»ни тўғрилаб, қандай бўлсанг шундайлигингча суратга туширсам-газетабоп «мақола» бўлади. Сочинғи яхшилаб тара, ёқаларинғи тузат, даҳанинғи кўтар (Муҳаммаджон домлани қарилик аломатими, баъзан ўзига бўйсунмай қоладиган пастки лўнжига ишора) деб обдон пар-

дозини келтириб олинган сурат «публицистика» жанрига киради. Албатта уларнинг ҳам ҳар хил савияда яратилгани бўлади. Мисол учун, мана, бунга қара, - Абдулла ака суратлардан алоҳида қилиб ажратиб қўйган биттасини олди, дўстига кўрсатди, - Бунда нимадир маъно бор, санъаткорона яратилган фотопублицистикани эслатади менга. Ким, қачон олган билолмадим. Бунақа артистларга ўхшаб қаерда ўтирган эканман, бу ҳам қоронғи. лекин бу ҳолатда тушириб олгани - санъат-да!

Муҳаммаджон ака ёзувчининг «гайритабийроқ» кўринишдаги суратига узоқ тикилиб қолди ва деди:

- Чинданам бу - бадиий проза!

Абдулла ака билинар-билимас бош чайқади:

- Ҳали у даражага кўтарилмаган. Нимадир етишмайди. Агар манаву йигитча, - дея меҳмонга чой қуйиб узатаётган каминага ишора қилиб қўйдилар, - рангли бўёқлар билан чизган бўлганда, айтганингга ўхшарди...

Шундан кейин ўша оқ-қора рангдаги устоз кўнглидагидай қилиб туширилган (ўта талабчан адибга ҳар қандай ижод намунаси ҳам ёқавермас, у кишининг биргина «Яхши» деган каломини эшитишга муптазирлар кўп эди) фотосурат анча вақт кўз ўнгимдан нари кетмай юрди. Шу билан Абдулла аканинг

дўсти билан гурунг чоғида айтиб ўтган «рангли бўёқлар» ҳақидаги гапи туртки бўлдим, фотосуратга хаёлан ўхшатма қилиб, бир нечта «қоралама»лар ишлаб кўрдим. Ўзимга ёқавермади... ниҳоят устознинг ту-ғилган кунни яқинлашиб келаётгани муносабати билан бу ишга астойдил киришдим. Бир кунлик меҳнатим зое кетмади...

Абдулла ака суратга қараяптилар-у фикри зикрим у кишининг юзларида пайдо бўлган жиддийлик аломатларидан нималарнидир уқиб олиш билан банд эди.

Ниҳоят жимлик бузилди:

- «Рамка»га солмаганингиз дуруст бўпти. Шундай тургани яхши!

- Ҳа, мен шошиб, суратни картонга чизилганича кўтариб келавергандим. «Тагдор» гапдан маълум бўлдики «асар» у кишига маъқул.

Шундан кейин ўзимни дадилроқ тутиб:

- «Бадий»лиги қалай, Абдулла ака? - деб сўрашга журъат этдим.

- Ёмон эмас, - сўнг паст овоз билан қўшиб қўйдилар, - Кибриё опангиз рашк қиладиган даражада ҳам эмас! Умуман яхши.

Ҳазил-мутойибага «ўраб» айтилган бу сўзлар анчадан бери дилимга туғиб юрган яна бир гапни айтишимга туртки бўлди:

- Шунга имзо қўйиб берсангиз.

- Ана холос. «Яхши» деб балога қолдим-ку! Ҳа, майли, «айтилган гап - отилган ўқ».

Тасдиқ маъносиданда! - Абдулла ака қалам билан суратнинг чап томонига «тўлдириб» имзо чеқдилар...

Устоз вафотларидан сўнг Кибриё опа «Ўша сурат акангизга ёққан эди» дея икки-уч бор эслаб қўйдилар.

Мен Абдулла ака вафотиниш бир йиллигини хотирлаб ўтказилаётган кун - «25. 5. 69» санасида суратни Кибриё опага совға этдим.

Шунга ҳам салкам қирқ йил бўлибди. Аммо устоз сиймоси қалбларимизга ўчмас бўлиб муҳрланиб қолган.

СУРАТ ВА СИЙРАТ

Домла Озод Шарафиддинов қапчалик жиддий, тирап фикрли ижодкор, олим, мунаққид бўлишига қарамай, ҳар қаңдай суҳбатдош билан бўладиган гуруннга файз киришиб турадиган ўзига хос ҳазил-мутойиба, юморнинг устаси эди.

Қарийб тўққиз йилга чўзилган дарднинг азоб-уқубатларига чидап, тинимсиз ижод билан бақд бўлишига қарамай, Устоз ўзинишг мана шу шакаргуфторлик фазилатини ҳеч қачон тарк этмаганининг гувоҳиман.

Муаллиф.

ЎЗУВЧИЛАР «КАЛХУЗ»И

Озод аканинг қабулхонасига кириб келганимда у киши бир чимрилиб қарадиларда, тажангроқ оҳангда «ўтир», дедилар қаршиларидаги курсига ишора қилиб.

Ўтирдим.

- Менга қара, сен ҳам мундоқ ёлчитиб бир идорада ишлагин-да! Ҳали Ҳиндистон, ҳали Покистон қилиб юравермай...

Устоз нечук ўз ҳузурларига чорлагани, нима учун гапни юқори «парда»дан бошлагани сабабини олдиндан билардим. Яъни мендай «қўнимсиз» бир бандани янги ташкил этилган, ўзлари бош муҳаррир бўлган «Жаҳон адабиёти» журнаliga ишга олмоқчилар, тўғрироғи, каминани маҳкам жиловлаб ишлатмоқчилар.

У кишининг қай даражада тартиб-интизом соҳиби, шунингдек ўта талабчан «инжиқ» ишсоплиги «Адабиёт» деб аталмиш даргоҳ атрофида ўралашиб юрадиган катта-ю кичикка яхши маълум. Шунинг учун гапнинг дангалини айтдим:

- Журналнинг «Шарқ адабиёти бўлими»да жон-жон деб ишлардиму...

- Бўлим бошлиғи бўлиб! Ойлиги ҳам яхшигина, - гапим орасига таъкидлагандай шу сўзларни қистариб қўйдилар устоз.

-... Лекини бор-да - масъул ишда ишляп-ман.

- Қанақа иш, ким бўлиб?

- Колхозда раис бўлиб!

- Қаерда колхозинг?

- Бўстонликда.

- Э-ҳа, - Озод аканинг сал чехралари очилгандай бўлди, -у ерга алюминий заводига ўхшаш «комплекс» лар қурилишига шунча қарши курашганларинг зое кетмай, тақдирлашибди-да! ... Ҳозир колхозларнинг аҳволи танг, дейишади, сенда ишлар дурустми?

- Ёмон эмас, «годовой»ни яхши яқунладик. Ҳеч кимдан қарзимиз йўқ!...

Олти-етти йиллар олдинги, «ошкоралик» деган русум авжига минган, завод-фабрикаю, колхоз-совхозлардан тортиб маҳалла-кўй раислигигача даъвогарлар кўпайиб кетган, оломон йиғинларда ким кўпчилик овоз олса, ўша мансаб тулпорига минган даврларнинг шабадаси ҳамон эсиб турарди.

Шунинг учун шумлик қилиб айтган гапларимга чиппа-чин ишондилар.

- Энди, бизнинг журналга кимни тавсия этасан?

Бу «масала»ни ҳам олдиндан пишитиб қўйгандим.

- Амир Файзуллани. Жуда иқтидорли бола!

- Маҳабхарата», Рамаёна»ни таржима қилган йигит-да. Иш берармикан?

- Ишлатасиз-да, Озод ака!..

Қулоғимга чалинган гапларга қараганда, «колхоз»га раислигимни домла икки-уч давраларда гапириб, овоза қиптилар.

Лекин орадан тўрт-беш ой ўтгач-қузга яқин сир очилиб қолди: домланинг яқин шогирдларидан таги бўстонлиқли адабиётшунос олим ва ижодкор Ортиқбой Абдуллаевга «яқин-яқингача газета, журнал таҳририяти ходимларига колхоз-совхозлар оталиқ ёрдами кўрсатиб, имтиёзли баҳода картошка-пиёз, мева-чева ажратарди» дебдилар-да, мени тилга олиб, «Илтимоснома хатимизга йўқ демас» дея «колхоз»имизнинг номини сўрабдилар.

Ортиқвой ака ҳам Устоз билан бемалол гаплашаверадиган қирқ йиллик таниш-билиш. Бошини лиққиллатиб, елкаларини «учириб» кулиб юборибди.

- «Колхоз» эмас, ёзувчилар дала-ҳовлиси! Мен сизда ишлаш билан бирга, ўша ер раисининг ўринбосариман!-дебди.

- Чўрт побери! - домла ярим жилмайиб ёзишга шайланган ручкани бир четга улоқтирибдилар.

Шундан кейин Озод ака «колхоз»имизга ташриф буюрдилар. У кишини «Хўжалигимиз», «Шахмат ишқибозлари раиси» акаде-

мик Матёқуб Қўшжонов бошчилигида кутиб олдик.

Устознинг менга қарата ярим ҳазил билан айтган гаплари шу бўлди:

- Колхозинг зўр-ку!

Озод акага атрофни ўраб турган тоғ манзараси, айниқса дала-боғимизнинг шундоқ ёнбошида жойлашган чорбоғ денгизидан уфуриб турадиган майин ҳузурбахш шабадали ҳавоси жуда ёқиб қолди. Тез-тез келадиган бўлдилар. Адиблар ўртасида шахмат мусобақасини ўтказиб туриш фикри ҳам ана шундай ташрифлардан бирида домла томонидан ўртага ташланганди.

Озод ака дала-боғимизнинг учта бўлимидан бирининг номи расман «Калкўча» (бу ерда яшовчи қаламкашларнинг аксари сартарошга фақат соқоли ўсганда иши тушадиган Маҳкам Маҳмудов, Эркин Воҳидов, Эркин Малик, Усмон Қўчқор, Мирзо Кенжабек, Исмоил Маҳмуд, Эргаш Муҳаммад, Абдулхай Носиров, Ҳамза Имомбердиев каби ижодкорлардан иборат эди. Д.Н.) деб аталишини билганларидан сўнг «КАЛхўз»нинг биринчи бўғинига алоҳида урғу бериб айтадиган бўлгандилар... Ҳатто «Шахмат турнири» давомида ўзаро белланидиган гуруҳлардан бири домланинг таклифи билан «Калкўча» деб аталган. Ҳар гал мусобақа бошланишидан олдин балад овоз билан «мен шу гуруҳ шара-

фи учун дона сураман» деб эълон қилардилар.

Хуллас, Озод домланишг ҳазил-мутойибаси билан дала-боғимиз «Калхўз» бўлиб кетган.

УСТОЗНИНГ СЎНГИ МАКТУБИ

Дарвоқе, «Калхўз»имиз қўрғонида 2005 йилнинг 14 августида бўлиб ўтган «Адиблараро шахмат турнири»га, оғир бетоблигига қарамай, одатдагидек домла Озод Шарафиддинов (Эркин Воҳидов билан биргаликда) бош ҳакамлик қилдилар.

Ҳазил аралаш «шахмат баҳона-дийдор ғанимат» деб аталувчи Озод аканинг тадбирини ўтказиш ҳар йили август ойининг иккинчи ҳафта якшанбасига деб белгиланган. Шу кунни барча ижод аҳли илҳақ бўлиб кутишар, газеталарда эълон берилгач, ҳамма махсус автобусларда Бўстонликдаги дала-боғ томон оқиб келар, уларни Озод ака, Матёқуб ака, Одилу Саид Аҳмад ака, Эркину Ўткир акалар кутиб олишар, эрта тонгдан кечгача дилкаш суҳбатларнинг кети узилмас, шеърхонлик-мушоира авжга чиқарди...

Анжуманнинг бешинчи маротаба ўтказилаётган бу сафарги ҳомийлари қаторига Наманган вилоят ҳокимлиги ҳам қўшилган бў-

либ, юборилган мевачева-ю, каттакон қўчқор кўпчиликни ҳайратга солди.

Ҳазил-мутойибага ўч Озод ака ўзини тутиб туролмади:

- Наманганнинг олмаси-анори десак, бунақанги баҳайбат қўчқори ҳам бор экан-да!

Ҳажвчи қалам усталарига худо берди: «Наманганнинг қўчқори»га бағишлаб, то у оёғидан осилгунича анча-мунча мадҳиялар, сўнгра... «марсия»лар тўқиб ташладилар.

Кечга бориб одатдагидай мусобақанинг тантанали якуни бўлди. Озод ака ғолибларга пул мукофотлари ҳамда қимматбаҳо совғалар топшираркан, бирма-бир ҳомий ташкилотлар вакиллари, Бўстонлиқ туман ҳокимини минбар супага таклиф этиб, уларга барча ижод аҳли номидан миннатдорчилик билдирди. «Ташаккурнома» ёрлиқлари топширди. Ажойиб таомлари билан кўпчиликни сийлаган, хизматда бўлганлар номини бирма-бир тилга олди, бош ошпазга «Дамашқ пўлати»дан хўп зеб бериб ясалган улкан капгир совға этди.

Шунда орқароқда турган олим ва адабиётшунос Абдулла Аъзамов Озод акага қараб гап отиб қолди:

- «Келинойимнинг овқатини лаззатли қилган акамнинг масаллиғи бўлади» деган мақол бор.

Унга, тили ҳар балога шай Аҳмадҷон Ме-
либоев қўшимча қилди:

- Баъзилар маҳаллийчилик қияпти (бу кишининг ўзи Наманган атрофидан. Д.Н) деган хаёлга бормасинлар-у, лекин «Еган огиз уялар» деганлари ҳам бекорга айтилмаган!

Озод ака қошни чимирдилар:

- Ҳой Аҳмадҷон! Нега уялар эканмиз, «Ошинг ҳалол бўлса - кўчада ич» деганлар. Биз ҳам, мана Эркин бош ҳакамлардан бири сифатида айтсин, ҳисоб-китобни яхши қилганмиз. Аввало шу тадбиримиз иштирокчиси, менинг собиқ ўқувчим, Тошкент шаҳар хатиб имоми муҳтарам Анварҷон ҳожи Турсуновдан Наманган ҳокимлигига бу йилги ишларида катта зафар ва омадлар тилаб дуо-фотиҳа қилишларини сўраймиз... Сўнгра ҳоким жаноблари номига тегишли гап-сўзлар, ана, қоғозда ёзуғлик. Уни котиба Турсунова ўқиб эшиттиргач, ҳаммангиз гувоҳлигингизда мен имзо чекаман... Ана ундан кейин мактубни чопар сифатида зудлик билан Наманганга етказиш вазифасини «калхўз»нинг янги аъзоси Қўчқор (Норқобил) зиммасига юклаймиз.

Озод ака айтганларини ҳамма бир овоздан маъқуллади.

Дуо-фотиҳадан сўнг қуйидаги мактуб ўқиб эшиттирилди:

«Муҳтарам Икромхон Нажмиддинов!»

Тошкент вилоятининг тоғли Бўстонлиқ ҳудудида жойлашган «Ёзувчи» дала-боғида ҳар йили ўтказиб келинаётган анъанавий «Адиблараро шахмат турнири»га кўрсатган ҳомийлигиниз, қолаверса ижод аҳлига бўлган эътибору ҳимматингиз учун Сизга катта раҳмат!

Яқинда гўзал Наманган вилоятига ҳоким этиб юборилганингиз, ишни кўп савобли тадбирларни амалга оширишдаги бошлаганингизни яхши биламиз. Яхшилик сизнинг доимий ҳамроҳингиз бўлсин.

Бугунги барча анжуман иштирокчилари-150 га яқин ўзбек адиблари номидан Сизга эзгулик ишларингизда улкан зафар, букилмас ирода ҳамда сиҳат-саломатлик тилаб:

Озод Шарафиддинов,

Бўстонлиқ. Чорбоғ. «Ёзувчи» дала-боғи. 2005 й. 14 август.»

Аллома устознинг қарийб ярим асрлик ижодининг сўнгги нуқтаси бўлмиш ушбу мактуб нусхаси Бўстонлиқдаги ҳозир Озод Шарафиддинов номи билан аталувчи Ёзувчилар дала-боғи архивида сақланмоқда.

СИЙРАТ ВА СУРАТ

Яқин дўстим, аҳён-аҳёнда мен «нонини яримта қилиб юрувчи» ҳамкасбим, машҳур мусаввир Баҳодир Жалолов кўндан буён Озод ака хонадонига бориб, у кишининг портретини ишлаш ниятида эканлигини айтиб юрарди.

Ниҳоят домла ҳузурига бошлаб бордим.

- Э, Баҳодиржон, на суратдан, на сийратдан ҳеч вақо қолмади-ку. Аввалроқ қасрда эдинглар!-деди Озод ака ярим ҳазил-ярим чин қилиб. Ва қўшиб қўйди:

- Азиза Маматова ҳам келганди, суратингизни ишлайман, деб. Мен «Отангни онангга бепардоз кўрсатма» деганлар. Яхшиси ёшроқ чоғларимни назарда тутиб ишлаганинг маъқул, дедим. Билмайман, ишляптими, йўқмию, сизларга ҳам маслаҳатим шу! Кимники зўр чиқса, мапа шу меҳмонхонанинг тўрига илиб қўямиз.

Баҳодирга Озод аканинг бир ҳовучгина бўлиб ўтириши жуда гаройиб кўришиб кетди шекилли:

- Мана шу туришингиз, худди Махатма Гандининг ўзи!-деди.

- Ҳа, елкамдаги қалами сарупога ишора қиляпсиз-да. Буни яқинда Ҳиндистондан хонадонимизнинг яқин кишиси бўлиб қолган

Говинда Рам келтириб берди. Бинойидек менга ярашди. Лекин мендан Ганди ҳам, минг ҳаракат қилганларинг билан одамлар кўрган-да «Оҳ» деб юборадиган дурустроқ сурат ҳам чиқмайди. Унинг устига оёқ дегулик жойи ҳам қолмаган икки бодирнинг азоби етиб-ортиб турибди.

Сездикки, Озод акани дард қийнамоқда. Ҳозир сурат ишлаш вақти эмас...

Дала-боғда ўтказилган навбатдаги шахмат турниридан анча вақтлари чоғ(чунки қарийб уч соатга чўзилган дон суришлардан сўнг шоир Азим Суюнни «тавбасига таянтирган» эдилар), кайфиятлари билад ҳолда қайтиб келган бўлсалар-да, бир ҳафтадан сўнг ўзларини ёмон ҳис эта бошладилар. Анча жиддий бўлиб қолдилар. Ёлғиз қолишни истар, ҳагто Шарофат келишойига ҳам: «Ҳадеб атрофимда парвонага ўхшаб гирди-капалак бўлаверманг»-деб қолардилар.

Дўст-биродарлар, узоқ-яқиндан келган шогирду ҳамкасблар ҳовли яланглигидаги катта каравотда ўтириб, хонадон соҳиблари билан гурунглашиб, қайтиб кетардилар.

Мен эса устоз томонидан юклатилган адабиёт оламидаги янгиликлардан ҳафтада бир «мухтасар ахборот бериб бориш вазифаси»ни ҳамон адо этиб турардим.

Озод ака ҳузурига кириб боришим билан бирон янгиликни интиқлик билан кутгандай,

бошини хиёл кўтарар, ҳорфинлиқданми, сал юмилиб қолган кўзлари чарақлаб кетгандай бўларди. Мен гапни қўлимдаги янги чиққан «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг шарҳидан бошлардим.

Ўша кунни аниқ эслайман - 18 септябр эди. Устоз ҳузурига кириб келганимни кўрди, қарадилар ҳам. Лекин нигоҳларида бифарқлик сезгандай бўлдим.

Фақат:

- Келдингми? - дедилар.

- Келдим. Озод ака, қалайсиз?

Жавоб мен кутгандай бўлмади:

- Тушимга Абдулла ака (А.Қаҳҳор.Д.Н) кирибди. Сен у кишини суратини чизган эдинг-а! Ўша сурат йўқ эмиш.

- Сурат домланинг уй-музейларида турибди, Озод ака, - дедим.

... Дарвоқе, кўрганим бор-иккинчи қаватда...

Мен шу баҳона устозни гапга солмоқчи бўлдим:

- Кеча Азиза Маматова, Мирпўлат Мирзо бошлиқ «Жаҳон адабиёти» жамоасиши ўз устахонасига таклиф қилиб, янги портретингизни кўрсатди. Мен ҳам бор эдим. Унча ёқинқирамади суратингиз.

- Нега?

- Кўзимга «Пётр первий»дай бўлиб кўриндингиз.

- Диккайтириб мўйлов ҳам қўйибдими? - жиддий қараш қилиб сўрадилар.

- Қўйганда-ку, фирт ўша подшоһиниғ ўзгинаси бўлардингиз! Энди айтганингиздагидек қилиб ўзим ишламасам бўлмайди. Ўн ёшга ёшартиришим мумкин. - Устоз норози бўлгандай белисанд қарадилар:

- Нега ўн ёш! Ана Алишер (ўғиллари. Д.Н.)га қараб чизсанг, йигирма ёшга ёшарман.

- Буни ҳеч қийинчилик жойи йўқ. Айтганингиздай бўлади... «Адабиёт» газетасининг янги сонини олиб келдим.

Устоз «чарчадим» дегандай кўзларини юмиб олдилар...

Мен у киши айтган портретни ишладим. Афсус, кўролмадилар. Ҳозир у суратнинг асл нусхаси Озод ака хонадонининг меҳмонхона залида, яна бир катта ишлангани эса, Бўстонликдаги «Озод Шарафиддинов номидаги Ёзувчилар дала-боғи»га олиб борадиган шоҳкўча бўйида турибди.

ДЕНГИЗГА САЁҲАТ (кросс)

Тошкентдан етмиш чақиримча нари, Бўстонлик тоғлари орасида суви мил-миллаб ўйноқлаб турадиган дёнғиз бор. Унинг қирғо-

ғида ўзбек адибларининг «Ёзувчи» дала-боғ ширкати жойлашган. Бу ернинг таърифи ўзимиздан ўтиб, чет элик ҳамкасбларимиз қаламига ҳам тушган. Кореядан тортиб, Ҳиндистон, Покистон матбуоти саҳифаларида «Қовун дарахти-ю, жаннат мевалари ўсадиган жой» деган сарлавҳали мақолалар босилган.

Буни эшитган Фарғона водийси ўрмон хўжалиги раҳбарлари бошқарувини раиси, қўқонлик эски танишим Мансурхўжа Хўжаев мени ҳар кўрғанида, «ўша хўжалигинингга бир меҳмон бўлиб борамиз» деяверарди-ю, ташрифдан дарак йўқ эди.

Яна шуни таъкидлаш жоизки, «Хўжа ака»нинг меҳмоннавозлиги, қўли очиқ инсонлиги кўпчиликка маълум. Қарийб қирқ йилдан бери уни яхши биладиган ёзувчи-шоирларимиз қўқонлик «Ҳорун ар Рашид»у «Ҳотамтой»га қиёслаб, назму насрлар битишган. Каминга ҳам Мансурхўжа аканинг у ёғ-бу ёғидан «хамиртурушлаб» икки-уч китобимга киритиб юборганлардан.

Дарвоқе, кўп вақтдан бери айтаман: Хўжа ака, қачон ваъдангизнинг устидан чиқасиз? Бизнинг ҳам меҳмон қилиб, бир пиёла чой қуйиб беришга қурбимиз етади. Жуда ўрмон хўжалигининг қароргоҳича бўлмаса-да, ҳордиқ чиқариб, яйраб ўтирадиган баҳаво жойларимиз бор. У киши дейди: насиб қилганда

бориб қоламиз, ҳозирча бизни қарздор қилиб туравер!

Ниҳоят, адибларимизнинг тоғдаги ўша номи чиққан маскани олдида ичимлик суви муаммоси кўндаланг бўлиб, ҳомийлик ёрдамига зарурият туғилиб қолди. Бошлиқ сифатида кўпчилик номидан «хат» қилиб, аввал-Шаманганга - ҳожатбарорликда ҳамманинг орзига тушган ажойиб инсон Ҳакимжон Ҳошимов ҳузурига, сўнгра Қўқонга қараб йўлга тушдим.

Замон зайлими, «Хўжа ака»мизда кейинги пайтларда хассослик эмас, бироз «хасислик» аломатлари пайдо бўла бошлаганди. Илгаригидай илм излаб юрган аспиранту талабани кўрсалар: «Сенларга қийин, шаҳарда сувни ҳам пулга олиб ичасанлар» деб топган-тутганларини улашиш йўқ! Узоқ-яқин оғайнилари кўргани борсалар: «Ўрмоннинг шифобахш неъматидан» деб бодом, ёнғоқ ташлаб кетардилар... Ҳозир уларнинг ҳам ярми пуч. Ёнғоқ палағда-ичидан тошдай қотган кесак чиқармишми-ей... Қовунларнинг ҳам тоши камайган-хамаккепата.

Шундай қилиб, Мансурхўжа акамиз казоказо мўътабар алломалар имзо чекишган «хат»ни жуда расмий суратда ўқиб чиқдиларда, бирдан қошларини чимириб, жиддий оҳангда дедилар:

- Ҳозир замон нозик, текширувчилар кўп. Шундай экан, аввало ҳомийлик қилинадиган жойни кўриш лозим. Шу баҳонада хўжалигингда икки кун меҳмон бўлсак-бўпмиз-да! Лекин, асосий шарт ҳам бор-шуни ҳам бажаришинг керак. Қўл қўйганларнинг ҳаммаси билан эмас, Озод ака Шарафиддиновни бир кўриш ниятида юрган, икки оғиз суҳбатини олишга муштоқ оғайниларим бор.

- Ҳаммаси айтганингиздай бўлади. Дўстларингизга ҳомийликни биз қиламиз,- дедим.

Шундан кейин кўп вақт ўтмай, Бўстонликдаги ширкатимиз ҳудудига бешта оқранг «Нексия» кетма-кет кириб келди. Мансурхўжа бошлиқ ўн тўрт нафар меҳмонларнинг ҳаммаси Қўқоннинг ман-ман деган кишилари-ёшлари олтмишлардан ошиб қолган бўлса-да, аскияни қийиб юборадиган, биридан ҳазилкаш, қувноқ отахонлар.

Кун бўйи ширкатимиз ҳудуди узра аския пайрови-ю, унинг ортидан кўтариладиган шодон кулгулар жаранглаб турди. Ҳатто ярим тунгача тинмади.

Устоз Озод ака Шарафиддинов навбатдаги шохмот ўйинида шогирдларидан бирига ютқазиб қўйган, унинг устига оёқлари сал зирқираб оғриб турган бўлишига қарамай, «агар дала-боғчаларга бироз нафи тегадиган бўлса, борганим бўлсин» дея қўқонлик мухлислар билан учрашувни эртаси-шанба куни-

га белгилаган, ўзим соат тўққизларда Чор-боққа етиб бораман, дегандилар...

Тоғ ҳавосида мириқиб ҳордиқ чиқарган меҳмонлар эрталаб нонуштадан сўнг бирров, шундоқ юқорида олтин косадай суви жимири-лаб турадиган денгизни томошалаб қайтишга отландилар.

Биз Мансурхўжа ака иккимиз устозни ку-тиб оладиган бўлдик. Орадан кўп ўтмай Озод ака ҳам, у кишининг орқасидан денгиз сай-рига кетганлар ҳам келиб қолишди.

Азиз меҳмонга аталган жоплиқ сўйилди.

Гап-гаштак авжга чиқди.

Суҳбат орасида Мансурхўжа ака шерик-ларига қараб:

- Зўр денгиз эканми? Мунча тез қайтди-ларинг, худди олов олишга боргандай? - деди.

- Э, ака, милиция ўтказмади, - зорлангандай чўзиб гапира бошлади сайр жўрабошиси бў-либ биринчи машинани ҳайдаган шоп мўй-ловли, полвои келбат «Опош» ака ва қўшиб қўйди, - қандайдир кросс бўлаётган экан.

- Ҳа, денгизга ўтказишмади! - шериги га-пини маъқуллаган бўлди ихчамгина, озгиндан келган «уста харрак».

Мансурхўжа ака ўрнидан туриб кетди:

- Ўлларинг! Шунча одам, шунча савлату шунча обрў билан бир милиция ходимига гапларинг ўтмадими?

- Битта эмас-да, ака! - яна ўзини оқламоқчи бўлди «Опош» ака бош жўрабошига ер остидан қараб.

Кимдир:

- Бу ер, ахир, Қўқон эмас! - деб қўйди.

Лекин Мансурхўжа ака гап нишабини «Опош» акага бурди:

- Сен ўзинг «Опошмисиз, опошмисиз» деявериб, Қўқонда ҳам қовун тушириб юрасан! (Бу одам ким билан сўрашса, «опошмисиз» деб қўйиш одати бор. Лақаби шундан).

- Нима қилсин, кўнгли бўш одам! - кимдир луқма ташлади.

- Энди гап мундоқ! - Мансурхўжа ака овозини баландроқ қўйиб, шериклари диққатини ўзига қаратган бўлди, - «Ҳамма бир киши учун, бир киши ҳамма учун!» шиор бўларди, илгари. Энди сенлар учун денгизни биз кўриб қайтамиз. Нима дедингиз, Озод ака, анчадан бери у томонларга йўлингиз тушмагандир? Мен умуман кўрмаганман! Булар «Опош» бошчилигида шашлигу паловни тайёрлаб, қойилмақом аскияга шайланиб туришади. Бизлар роппа-роса бир соатларда қайтамиз. Анаву кўриниб турган тўғон бўлса, нариги томони денгиз экан-да. - Мансурхўжа ака менга ўтирилиб, сўради, - тахминан неча минутли йўл?

- Йигирма минутли, - дедим.

- Қани бўлмаса, аравангни ўнгла! Озод акамни олиб келган ҳой йигит, Говинди Рам-мисан! Сенинг машинанг бўлмайти-кросс-чиларникига ўхшаш жуда ваҳимали экан. Манавунда борамиз. Сайл ҳам - сайл, саргардон ҳам - сайл!

- Менга қаранг, Мансурхўжа, - Озод ака унга ўгрилиб, ҳазил оҳангида, - бу сайрдан ширкатга бирон наф тегадими ёки пешиндан кейинги айтиладиган гапга ўхшаб, қолиб кетаверадими?

Ҳамма кулиб юборди. Чунки, Мансурхўжа ака «хўжа» эди-да!

- Тегади, - деди у ҳам кулганича сирни бой бермай, лекин овози пастроқ чиқди.

Мен мавзуни жонлатган бўлдим:

- Тегади! Тегмаса ҳаммаёққа гап қилиб юборамиз!...

Биз сув омбори тўғонини ёнлама қилиб кўтарилган баланд «девори»га яқинлашиб юқорилай бошлаганимизда, худди ғаввосларникига ўхшаш бутун вужудини маҳкам тутиб турувчи либос кийган учта велосипедчи йигит бир-бирини қувалаб, асфальт йўлдан пастга шўнғиб кетди.

Мансурхўжа ака улар орқасидан қараб:

- Ана кросс! Шуларни деб қанча одам овора! Ваҳимаси оламни бузади, - деб қўйди.

Бизлар иккинчи доvon бурилишидан ўтиб, озгина юргандик, чиндан ҳам ваҳиманинг ус-

тидан чиқдик. Катта йўл бўйидаги ялангликда «тез ёрдам», «милиция», яна қандайдир мосламалар билан жиҳозланган турли русумдаги машиналар, 20-30 чамасидаги одамлар турар, улар орасида оқ халатли шифокорлар ҳам кўзга ташланарди.

Мен орқада ўтирган Мансурхўжа акага ўгирилиб, дедим:

- Айтганингизнинг худди ўзи! Булар энди бизни ҳам ўтказишмаса керак!

- Ҳайдайвер! Қани тўхташиб кўрсин-чи!- буйруқнамо гап қилди у киши елкамга туртиб.

Бироқ қизил таёғини ўйнатиб чошиб чиққан ёшгина милиционер йигит чуриллатиб хуштак чалиб, тўхташни буюрди-да, машинани нақ олдида оёқларини кериб туриб олди.

Ҳамманинг диққати бизга қадалди. Тўхташга мажбур бўлдим.

Мансурхўжа ака чапдастлик билан пастга тушиб, милиционерни четроққа олди, нимадир тушунтира бошлади. У гапга кўнмади шекилли, қани ўша катта хўжайинининг менга кўрсат, деди.

Ҳамроҳимизнинг қораси биров вақт кўзга кўринмай турди. Сўнг дарозбўй полковник билан етаклашиб кела бошлади. «Катта хўжайин» шу шекилли, Озод акага кўзи тушдию, жуфтланган бармоқларини чаккасига

қўйиб, чест берди, бу ўтаверинглар, дегани эди.

Машинага газ берар эканман, полковникнинг:

- Қолиб кетманглар, тезроқ қайтинглар, - дегани эшитилди.

- Нима сиёсат қилдингиз, Хўжа ака? - дея қизиқсиниб сўрагандим, у киши: - Бу ёғига ишинг бўлмасин. Машинангни ҳайдайверсанг-чи, бизники ҳам бир кросс-да! - деб қўйди.

Илои изи айланма йўлдан кўтарилиб борганимиз сари ҳар бурилишда милиция ҳамда бошига каска кийган ажабтовур формали кишиларни кўрардик. Улар бизга ҳайрон бўлиб, баъзилари ҳайрат билан қараб қолишар, бироқ ишора қилгунларича ғув этиб, олдиларидан ўтиб кетган бўлардик.

Ниҳоят, денгизни томоша қилиш учун махсус жой - баланд тепаликдаги майдончага ҳам этиб келдик. Тип-типиқ биллур сувнинг адоғи кўринмас, узоқ-узоқлардаги нилгун тоғлару беғубор осмон сатҳига сингиб кетгандай эди.

Мансурхўжа ака шавқли одам эмасми, дам Франция ўрмон хўжалиги департаментига қарашли худди шундай чеку чегарасиз сунъий денгиз борлиги, у ерда бир кун бўлганлиги, мамлакат ҳудудининг қарийб қирқ фоизи дов-дарахтлар билан қопланган ўр-

монлиги тўғрисида, дам Туркияда «Ўрмонсиз юрт - Ватан бўлмас» шиори остида ҳар бир туп дарахт қанчалик ардоқлашни хусусида ҳикоя қила кетди.

Бир маҳал милиция полковнигининг орқамиздан айтиб қолган сўзини эслатдим.

- Э, ўша кроссидан ўргилдим. Ана, катта кўча, ёнимиздан ўтиб кетаверади,- деб қўйди Мансурхўжа ака қўл силтаб.

- Ҳар ҳолда, вақт бир соатдан ўтягги. Шерикларингизга ваъда бергансиз,- дедим.

- Шундайми, кетдик бўлмас!

Чорбоғ денгизи атрофидан илон изи бўлиб пастлаб кетган асфальт йўлнинг биринчи бурилишида турган «посбонлар» бизни тўхтатмоқчи бўлиб, орқамиздан ҳуштак чалишга улгурди холос.

Иккинчи бурилишдагиларни тўсатдан пайдо бўлиб қолганимиздан ғафлат босди шекилли, бизга бақрайганча қараб қолишди.

- Эътибор берма, ҳайдайвер - деб қўярди Мансурхўжа ака дамба-дам мени рағбатлантириб.

Йўлнинг навбатдаги «Эшаккўприк» бурилишига тушавериш қисми ярим чақиримча бўлиб, ниҳоятда нишабли эди. Унинг адоғидаги бурилиш жойига ярим доира шаклида ўрнатиб чиқилган бетон «тўсиқ»лар ортида худди пистирмада тургандай бир неча кишининг калласи кўриларди. Бизни узоқдан кў-

риши билан улардан икки-учтаси йўл ўртасига чопиб чиқишди. Кимдир овоз баландлагич-динамик орқали бақира бошлади:

- Стоп! Стоп! Машинани четга ол!...

Кутилмаганда, қарашлари бежо йигитлар машинамизни ўраб, бетон тўсиқнинг нариги ёғидаги бир томони тоғ этагига тутан тошлоқ ялангликка ҳайда дегандай ишора қила бошлади. Шу топда агар айтганларини бажармасак, уловимиз билан қўшиб бизни ҳам ўша ёққа улоқтириб юборишдан тоймайдиган важоҳати бор эди уларнинг!

Мен, орқамиздан қувалаб келаётган қандайдир бало-қазо хавфини сезгандай, машинани «тўсиқ» билан тоғ қояси оралиғидаги шағаллар уюлиб ётган омонат йўлакка ҳайдадим. Сал нарида кенгроқ яланглик бор экан.

«Пистирма»да турганлардан бири қўлидаги радио-телефон орқали «Биринчиси яқинлашиб келмоқда» дея овозини борича кимгадир хабар бера бошлади.

- Роса ўпкаси йўқларнинг орасида қолдикку! - Мансурхўжа аканинг бу сўзлари йўлнинг юқори довон қисмида пайдо бўлиб, ер бағирлаб варанглаганича пастга нўнғиб кела бошлаган ола-чаллоқ ранг, шакл-шамойили қурбақага ўхшаш машинанинг қулоқни қоматга келтирувчи овозига айқаш-уйқаш бўлиб кетди. У замбаракнинг ўқидай даҳшат солиб келди-да, ҳозиргина бизнинг улов бир

лаҳза тўхтаб қолган жойда филдираклари чийиллаган овоз чиқариб, қайрилмоқчи бўлди-ю, яхмалакка тушиб қолгандай гир айланиб, тумшуғи бетонга урилай деди, йўл ўртасида кўндаланг бўлиб қолди. Қулоқни қоматга келтириб турган овози ўчди. Бироқ бу унча узоққа чўзилмади, мотор қайта варанглаб ишлаб кетди. Машина ўнгланиб олди-да, пастга шўнғиди. Қора тутун аралаш резинанинг куюнди ҳиди ҳаммаёқни тутди.

Зум ўтмай тепада яна бир «кросс» машинанинг қораси кўринди. У ярмичаси ерга ботиб ётган зил-замбил бетон «тўсиқ»ларни зириллатиб, ёнгинасидан ўтиб кетди. Филдираклар заптидан учиб келган тош парчаларидан бири машинамиз ойнасига келиб урилди.

- Чўрт побери, булар жонидан тўйганми, ўзи!-деди Озод ака ҳушёр тортиб.

Мен машинани, ёнбағирлатиб ялангликнинг юқорироқ, хавфсиз ерига олишга мажбур бўлдим.

Орадан оз-моз вақт ўтказиб, қутурган буқалардай ўкирганича бир-бирини қувалаб, «кроссчилар» ўтар, қайрилишга келганда филдираклар чийиллаб овоз чиқариб, улар остидан тутун кўтарилар, баъзи машиналар кутилмаганда ёнбошлаб қоларди-да, яна ўзини «ўнглаб», зум ўтмай кўздан ғойиб бўларди.

Олд капоти билан икки ёнбошига «024» рақами ёзилган чет эл русумли машина катта

тезликда келатуриб, йўл ўртасидан четта чиқиб, чархпалакдай айланиб кетди. «Тўсиқ»лардан парирокдаги тоғнинг йўлга туташиган қум-шағалли этагига гуп этиб урилди, зарбининг кучидан ўнг тарафи кўтарилиб, ёнбошлаб қолди. «Пистирма»даги каска кийганлар машина томон чопишди. Биз ҳайдовчи ва унинг ёнида ўтирганга бир бало бўлди, энди уларни кабинадан бир амаллаб чиқариб олишса керак деб тургандик, қайда, икки «оёғи» осмонда бўлиб ётган машинани куч билан бир томонга итариб, «тўғрилаб» қўйишди. Шу заҳоти у яна варанглаб йўлида давом этди.

- Буларнинг жони темирданми, ҳеч нарса бўлмас экан-да? - деб қўйди Мансурхўжа ака ёнидаги ўрта яшар милиция ходимига яқинроқ келиб.

- Машина ичидаги ҳар томонга тортиб қўйилган темир «кашак»ларни кўрмайсизми? Улар энг ишончли муҳофаза воситаси. Ҳар қандай вазиятда ҳам одам омон қолади. Нечтаси жарликка учиб кетади, ўшанда манаву йигитлар қутқариб қолишади. Ўтган йили биттаси «Эшаккўприк»нинг бетон тўсиқлари устидан «сакраб» ҳов анаву «Эшаккўприксой»га учиб тушган. Машинаси пачоқланган, холос. Ичидагиларга ҳеч нарса бўлмаган.

- Бунақа «Ажал қувди» пойгасини тез-тез ўтказишиб туришадими?

Милиция ходими Мансурхўжа акага бир-ров ғалати қараш қилди ва бош қимирлатиб:

- Ҳар йили, - деб қўйди.

- Ие, анаву қора номерли, сарғиш машина бир соатча олдин ўтиб кетганди-ку! Ростданам уни аёл бошқаряптими? - деди Мансурхўжа ака гурунгдаши диққатини ўша ёққа қаратиб.

- Бир соатча олдин ўтиб кетган аёлни яна кўрган бўлсангиз, демак иккинчи айлана бошланибди-да!

- Қанақа айлана? - ҳайрон бўлиб сўради Мансурхўжа ака.

- Пойга асосан Чорбоғ-Чимён айлана йўлида ўтказилади.

- Шу йўлда айланаверадими?

- Айланаверади, - бепарвогина жавоб қилди милиционер.

Мансурхўжа ака ўзини тутиб туrolмади:

- Ҳой, менга дурустроқ жавоб берсангизчи, қачонгача айланади?!

- Ўтган йили соат ўнда бошланиб, кечқурунги бешгача давом этган.

- Овқат-повқат ейдими, уларингиз?

- Емайди-да, бизам қаққайиб туравериб, очдан ўлай деганмиз. Буни «кросс» деб қўйибди, ака, «кросс!»

- Ҳе, ўргилдим, ўша... Ҳаммасига «Денгиз сайри»ни ўйлаб топган «Опош» айбдор!

- Ҳа, Мансурхўжа, тинчликми? - машинанинг очиқ эшигидан бош чиқариб сўради Озод ака.

- Тинчлик эмас-да! Ўшанинг касофатига энди, кечгача шу ерда қолиб кетадиган бўп турибмиз.

- Денгизни кўрамиз деб, бу томонларга ўзингиз йўл бошлагандингиз, шекилли!

- Энг аввал ҳеч хаёлига келмаган гап ўшандан чиққан-азонда туриб олиб, «одамлар денгизни кўриш учун Қримга боришган. Биз Қўқондан шунча йўл босиб келиб, денгизни кўрмай кетаверамизми», деб ҳаммани кўз-ютган «Опош!». Унинг устига бутун кечқурун кичкина қайсинисиникида тўй - қиз чиқараяпти...

Вақт тушга яқинлашар, бироқ «кроссчи»ларнинг «гув-гуви» тинай демасди.

Шу орада Мансурхўжа ака милиционер билан яқиндан танишиб, унинг қайсидир авлоди қўқонлик эканлигини билиб олган, «Ҳамшаҳар» дея муомала қилишга ўтганди. «Ҳамшаҳар» Озод акани ҳам таниб қолиб, «домла-домла» деб мулозамат кўрсата бошлаганди.

У гап орасида кроссчилар фсъл-атвори ҳақида батафсил тушунтириш берарди:

- Уларга катта ҳуқуқлар бериб қўйилган, қараб ўтирмайди. Йўлда дуч келиб қолган машина бўладими, ҳайвон бўладими қоқиб кетаверади. Ҳар сафар майиб-мажруҳ бўлган сирғирлар сопи беш-олтитага етади.

- Одамни ҳам қоқиб кетаверадими? - қув қаран қилиб сўради Мансурхўжа ака.

- Одамни ҳам. Ўтган йили худди мана шу ерда асаларичи ўрис чолни четда турган «Уазик»и билан қоқиб кетган. Машина ағдарилиб, ўзини худо бир асраган. Ҳозир асалари яшиқлариши Бурчмулла томонларга ўрнатган дейишади...

Бир пайт ҳамма ёқ сукут ичига чўкиб қолгандай бўлди.

- Ҳой, ҳамшаҳар, - деди тоқати-тоқ бўлиб турган Мансурхўжа ака гурундоши рўпарасига келиб, - Кроссчилар ҳам одам. Тушликка кетди шекилли. Озод домланинг аҳволларини кўриб турибсиз. Ҳамманинг назарида мўътабар кишини анча қийнаб қўйдик. Энди бу ёғи учта қайрилиш, беш чақиримча йўл экан. Бизам «кросс» қилиб, шу масофани босиб ўтсак. Пастда овқатни тайёрлаб, сизнинг бобо авлодингиз юртидан бўлган ўн тўртта қўқонлик азамат кутиб ўтирибди. Яна, бугун Қўқонда тўй, «Опош» деган оғайнимизнинг қайниси қиз чиқаряпти. Биласиз, хотин томон нозик бўлади. Кечқурунга етиб боришимиз керак. Яхшиси сизам биз билан юринг.

- Мен постни ташлаб кетолмайман. Ҳозирча буйруқ келгани йўқ, - деди «Ҳамшаҳар» кўлидаги радио-телефонга ишора қилиб.

- Ундай бўлса, бизга рухсат бериб юборақолинг. Мана йўл ҳам бўшаб қолди.

- Ҳозир варанглаб келиб қолиши мумкин.

- Келмади, дедим-ку. Овози ҳам ўчган! - Мансурхўжа ака қулоқларини динг қилгандай, атрофга бир қараб қўйди.

Гапга Озод ака аралашди:

- Ҳой ука, бизам бир кросс қилсак қипмиз-да! Келиб қолса, ана йўлсозлар қуриб қўйган катта кўча, ўтиб кетавер деймиз, йўқ деб оёқ тираб олса, четга чиқиб турамиз. Эзилиб кетдик-ку.

Милиционер Озод акага андаргумон қараш қилди:

- Сизни асрашимиз керак, домла. Барибир хатарли-да!

- Қўрқманг, бунақасидан кўпини кўрганмиз. Бир каллага бир ўлим.

- Гап эшитиб қоламан.

- Эшитмайсиз, ёнингизда ўзим тураман.

- Ҳа, мана, менам бор! - кўкрагига уриб қўйди Мансурхўжа ака.

Шу пайт шигиллаган овоз чиқариб, радио-телефон ишлаб қолди. Милиционер уни дарров қулоғига тутди:

- Бешинчи пост! Эшитаман, эшитаман!

Ҳеч қаңдай садо бўлмади.

- Энди бизга рухсатми? - Озод аканинг гапи оғзида қолди. Тепадан вариллаган овоз эшитилиб, пойгачи машинанинг қораси кўринди.

- Шуни орқасидан ҳайдайсан. Қорамақора қувалаб кетаверамиз. Навбатдагиси келгунча полковникнинг олдига етиб оламиз, - деди Мансурхўжа ака орқа эшикни очиб, ўзини ичкарига ураркан ва кўпиб қўйди, - мен Озод акамни икки ёнларидан маҳкам ушлаб оламан. Анавулардан биронтаси каскасиши берганда-ку, зўр иш бўларди. Қани ҳайда! Яхши қолинг, ҳой ҳамшаҳар!

Беихтиёр тормозни бостим-у, бундоқ тепага қараб, парраklarини айлантириб учиб кетаётган вертолётга кўзим тушди.

- Нега тўхтадинг, орқада ҳеч вақо йўқ! - деди Мансурхўжа ака.

Унгача милиционерлардан биттаси олдимизга чопиб келди:

- Бу нима безорилик! Жондан тўйганми-санлар! - пўписа билан дўқ уришга тушди у.

- Ҳой менга қара, нима деяпсан ўзинг! Аввал яхшилаб қараб ол, кейин муомала қил! - бўш келмади Мансурхўжа ака, - шу кросснинг бош тренери-ҳомийси машҳур Шумахернинг устози рўпарангда ўтирибди-ку! Нега тўхтатаяпсан. Ҳали қилган ҳақоратинг учун жавоб берасан.

Ўдағайлаган милиционер бирдан ҳушёр тортиб, Озод акага қаради-да, нима дейишини билмай, хиёл жилмайган бўлди.

- Ҳа, муҳтарам лейтенант, - деди Озод ака ранглари қув ўчиб, оппоқ тортиб кетган юзларида табассум пайдо қилишга уриниб, - кросс қилавериб, шу аҳволга тушиб қолганмиз!

Домланинг бу сўзларини у жиддий қабул қилдими, ҳазил деб тушундими, билолмадик. Ҳар ҳолда, оқ йўл, дегандай чест бериб қўйди.

Ҳамон одам йиғилиб турган йўл бўйидаги биринчи постда бизни эрталаб қўйиб юборган таниш полковник кутиб оларкан:

- Тезда қайтмоқчи эдинглар-ку! Мунча қолиб кетдинглар. Саёҳат қандай ўтди, Озод ака? - деди.

Кугилмаган сайр эхтирослари оғушидан ҳали ҳаяжонини босолмаган устоз жиддий туриб, шундай жавоб қилдилар:

- Чўрт побери, кроссинг бунақа тури экан, нега тушунтириб айтмадингиз? Ҳов постда ҳиндистонлик укамизнинг жони қаттиқ, бақувватроқ машинаси турганди. Ўшани миниб чиққан бўлардик.

Ўртада кулгу кўтарилди...

Машинамиз майда шағалларни потирлатиб отиб, орқаси билан «жинкўча»дан чиқиб олди. Рул чамбарагини нишаблик томон бурдим.

Пастроқдаги «Эшаккўприк» бурилишида филдираклардан ғийқиллаб овоз чиқиб, жарлик томон оғиб кетишимизга оз қолди.

Мансурхўжа ака ёнимдаги ўриндиқ суянчиғини икки ёпбошидан чайир қўлларини ўтқазиб, Озод акани маҳкам ушлаб олган. Дапқур-дапқур орқага ўтрилиб қўяди ва мени огоҳлантиради:

- Сен газни босавер, кўзингни йўлдан узма. Орқада ҳеч бало йўқ. Ануви бурилишда эҳтиёт бўл!

Озод аканинг норози овози эшитилади:

- Мансурхўжа, кўкракни эзиб юбордингиз-ку!

- Озгина чидайсиз энди, ака, чидайсиз! Қаҳрамон номингиз бор.

- Чидашга жон қоптими!

Ҳеч қандай белгиси йўқ, ола-чалпоқ ранглар суртиб, рақам ҳам қўйилмаган машина-миз биринчи, иккинчи бурилишлардан худди пойгачиларга ўхшаб гувиллаб ўтиб кетди, ҳеч қандай монелик бўлмади. Тўғрироғи «пост»даги милиционеру каскали қутқарувчилар кўзларини жовдиратганча орқамиздан қараб қолишаверди.

Бир пайт ҳамма ёққа бомбалар ёғилаётгандай қасур-қусур овоз бутун борлиқни босиб кетди.

- Лаънати, кеп қолди шекилли, нима қилай? - дедим бироз саросимада овозимни балан қўйиб.

- Ҳайдайвер, қораси кўринмаяпти. Нариги бурилишда шекилли. Яқинлашса ўзим айтаман, - деди Мансурхўжа ака ва қўшиб қўйди, - ҳар қалай «қоқиб» кетмас, уларга ҳам жон керақдир!

Охирги бурилишга яқинлашиб келардик. Ундан у ёғига марра бизники!

Кутилмаганда йўлимизга иккита қизил таёқ тутган милиционер чопиб чиқди. Жонжаҳд билан қўлидаги матоҳни силқитганча, машинани четга ол, тўхтат, деган ишорани қилди...

«ЎЗБЕКИСТОННИ СЕВИБ ҚОЛДИМ»
(Машҳур ҳинд санъаткори Нитин Мукеш
билан мулоқот)

Сухбатдош: Дадахон НУРИЙ

- Нитин соҳиб, албатта, юргимизга илк маротаба ташриф буюришингиз бу. Авваллари Ўзбекистон ҳақида тасаввурингиз қандай эди?

- Саволингизга жавоб беришдан аввал гапни узоқдан бошлашга тўғри келади: биласизки, номи бутун дунёга таниқли актёр,

продюссер Раж Капур жанобларининг деярли барча фильмларидаги қўшиқлар ижрочиси менинг падари бузрукворим Мукеш жи бўлганлар. Бу ҳаммага маълум. Лекин кўпчилик назаридан пинҳон бўлиб келаётган бир «сир»ни айтиб қўяй-гарчи буюк санъаткор Раж соҳиб менинг отам «қўшиқ»ларини айтиб рол ижро этган бўлсалар-да, яхшигина овозли ҳам эдилар. Фақат оилавий ҳамда дўст-ёрлар даврасида қўшиқ айтганлар... Дарвоқе, замонасининг ўзига хос афсонавий шахсига айланган Раж Капур-Мукешжиларнинг бир-бирини тўлдирувчи ижодий ҳамкорлиги уларни ўзаро боғлаб турган. Бу боғлиқликлар Капурлар хонадони ҳамда бизнинг оила фарзандлари билан ога-инилар каби яқинлик ришталарини боғланишига сабаб бўлган. Тенгдошларим Рандҳир, Риши, Ражив Капурлар билан ака-укалардай ўсганмиз. Раж жанобларини ота ҳамда устоз ўрнида кўрардим. У киши илк бор Ўзбекистонда бўлиб, бу гўзал мамлакатингиздан олган таассуротларини ҳикоя қилиб берганларида ҳали ёш бола эдим. Ана ўшанда Ўзбекистон ҳақида биринчи тасаввурга эга бўлганман.

- Албатта, ул жаноб жуда кўп меҳмонимиз бўлганлар. Яхши эслаيمانки, бизда ўша кунлар кино мухлисларининг байрамига айланиб кетарди.

- Тўғри. Раж соҳиб қанчалик вақтлари зиқ, ижодий режалар билан банд бўлишларига қарамай, янги олинаётган фильмни тўхта-тиб бўлса-да, Ўзбекистонга келишга имкон топардилар. Ва, албатта, олган таасуротларини тўлқинланиб гапириб берардилар. Бир сўзлари эсимдан чиқмайди: «Ўзбекистонга, сўлим Тошкентга ҳордиқ чиқариб келай деб бораман-у, ҳеч иложи бўлмайди. Дўстларим, ёшу-қари мухлисларим ёпирилиб келишаверади...» Сўнг кулиб қўшиб қўйгандилар: «Санъаткор учун бундан бошқа нима керак!» Раж соҳиб вафотларига мана шунча йил бўлганига қарамай, у кишининг ёди халқингиз қалбида ҳамон мужассам экан. Шу меҳр-муҳаббатнинг ўчмас тимсоли сифатида у жаноб хотирасини ёд этиб, ажойиб тадбир ўтказишга тайёргарлик кўрилаётганини эшитиб, Раж Капурлар хонадони билан биргаликда қувондик. Режада барча ишларни бироз орқага суриб, Устоз севган мулк - Ўзбекистонга келдик.

- Бомбайнинг жазирама иссиқ ҳавосидан бу ерга келдингиз-у, изғирин аралаш гупилаб ёғиб турган қор устидан чиқдингиз...

- Дарвоқе, сизларда бу совуқ қачон бошланган? Қиш яқинда кирган бўлса, ҳали узоқ давом этар экан-да!?

- Қайда! Ҳавонинг бундай бирдан совиб кетганидан ўзимиз ҳам ҳайронмиз. Худди

сизларни кутиб тургандай! Аслида-ку, куни кеча бу ердаги ҳаво ҳарорати Деҳлидагидан ҳам «юқорироқ» эди. Бир ҳафта ўтиб яна ҳаво сизлардаги Бомбай ҳавосига ўхшаб қолиши ҳеч гап эмас. Об-ҳаво мутахассислари шунга яқин башорат қилмоқдалар. Бизда бир ой ичида тўрт фаслнинг гувоҳи ҳам бўлишингиз мумкин.

- Чинданам ажойиб!

- Самолётдан тушган заҳоти ўзингизни қандай ҳис этдингиз?

- Келаётиб, Тошкентда қор ёғаяпти, деганларини эшитиб роса хурсанд бўлгандик. Тушдигу, ўзимизни оппоқ қор капалаклари оғушида кўрдик. Истикболимизга пешвоз чиққан дўстларнинг байрамона кайфиятлари, қучоқ очиб кутиб олишлари кўнглимизни янада кўтариб юборди. Худди аввалдан қадрдон кишилар орасига тушиб қолгандек ҳис этдик ўзимизни. Кўпчилик бизнинг она тилимизсоф ҳиндийда гаплашишар, бу бизни янада ҳайратга соларди... Қизишиб кетиб «очиқ ҳаво»да «гуфтугў»га анча-мунча эрк берворган эканмиз, салқин ҳаво томоққа бироз таъсир этибди. Биласиз, созанда ўз созини қанчалик эҳтиётласа, қўшиқчи ҳам катта синов олтидан иссиқ-совуқдан ўзини асраши керак... Бунинг давоси мен учун газланмаган илиқ минерал сув!... Концерт давомида соқиёна тунтилган «қадах»дан икки-уч қултум хўплаб

олишимни кўриб, кўпчилик ҳайрон бўлаёт-
гандир...

- Концерт чоғида ўзингизни жуда эркин
тутишингиз, ҳатто томошабинларни ҳам жў-
ровоз бўлиб куйлашга даъватингиз одатдаги
«репертуар» услубингизми?

- Сизга айтсам, ҳар бир қўшиқчи «аудито-
рия» деб аталувчи кўп сонли томошабинлар
олдида энг аввало ўзини туга билиш мада-
ниятига катта эътибор қаратмоғи керак. Ай-
ниқса, синашта бўлмаган «аудитория» олди-
да!... Мен ўзбек қўшиқ ихлосмапдлари учун
биринчи бор куйлашим эди... Энди «услуб»га
келсак, буни менга илк концерт дастуриданок,
наманганликларнинг ўзлари бизда қадимдан
давом этиб келаётган «халқона услуб»га ту-
шириб қўйишди. Яъни томошабинни завқ-
шавққа тўлиб, ҳаяжонли тасаниолар изҳор
қилиб, руҳлангириб туриши, оҳангга эврилиб
рақсга тушиши қанчалик завқли! «Услуб»ни
«ўзимизники»га менгзаб гапирдим. Аслида бу
сизларда ҳам бор «услуб» экан. Буни Са-
марқанду Тошкентда намоиш этилган дас-
турларимиз чоғида ҳам гувоҳи бўлдим.
«Санъат одамларни бир-бирига боғловчи
сеҳрли тилсим», дердилар раҳматли отам.
Халқларимиз ҳам табиатан, ҳам руҳан
қанчалик бир-бирига яқинлигини қаранг!

- Падари бузрукворингиз номини тилга
олдингиз. Отангиз «илоҳий овоз соҳиби».

эканликларини халқимиз яхши билади. Ҳали-ҳануз у кишининг ҳузурбахш қўшиқлари жарағлаб эшитилмаган гўшани топиш қийин бизда.

- Ўзбекистонда бир ҳафтадан зиёд яшаётган бўлсам, буни ўзим кўриб-билиб турибман. Ҳаяжондаман!

- Неча ёшдан бошлаб қўшиқ айта бошлагансиз? Бу соҳага киришингизга отангизни рағбаглари бўлганми?

- «Ота касб»ни мен машҳур Мукешнинг ўғли бўлганим учун эмас, санъатга мойиллик қонимда борми-йўқми синаб кўрмоқ учун 5-6 ёш чоғимдан ўзимча нималарнидир хиргойи қила бошлаганман. Отам билан «бўйлашиш»га уришиш етти ухлаб тушимга ҳам кирмаган. Бироқ у киши овозимда қандайдир «пира» борлигини пайқаганлар чоғи, муסיқавий сабоқ олишимга йўлланма берганлар. Шу аснода қўшиқ айтиш машқини қила бошлаганман. Падарим бундан хабардор эдилар. Лекин «Отасига эргашмоқчи бўлибди-ю, эп-лолмабди» деган иснодли гап чиқиб қолишидан мени асрабми, узоқ вақт ҳофизлигим «сир»ини ҳеч кимга ошкор қилмаганлар. Бу ул зотнинг ўзига ҳам бошқаларга ҳам фоят талабчан санъат соҳибни эканлигининг белгиси эди. Айтмоқчиманки, «расман» ашулачиликни, отамни анча-муңча синовларидан ўтгач, бошлаганман.

- Қарийб бир ҳафта давом этган «Раж Капурни хотирлаб» номли дастурларни томоша қилган кўпчилик ҳамюртларимиз Рандҳир, Риши, Ражив Капурлар оталарига қанчалик ўхшашса, Нитин соҳибини овози ҳам Му-кеш жи овозидай сарбаланд пардаларда жа-рангларкан, тасанно дейишмоқда!

- Ҳар бир айтган қўшиғимни олқишлаб чалинган қарсақлар шу гапларингизни исботи деб биламан. Бу ҳамюртларингиз- менинг бир неча кун мобайнида орттирган завқ-шавқли мухлисларим олдида елкамга янада масъулиятлироқ зиммадорлик вазифасини юклайди. Мен энди бу ердан олган ажойиб таассуротлар оғушида уларга интилиб яшай-ман. Меҳр-оқибатли, бағри очик, меҳмонна-воз ўзбек халқига Раж Капурдай инсоннинг бир умр меҳри тушиб қолганича бор экан. Мен ҳам Ўзбекистонни севиб қолдим.

МУҲДАРИЖА

Матёқуб Қўшжонов. Ўзига хос ёзувчи	3
Тўлепберген Қаипбергенов. Фаол ижодкор ...	3
Озод Шарафиддинов. Адиб ҳақида.....	4
Эркин Воҳидов. Юракдаги гаплар.....	5
Шукур Холмирзаев. Жонкуяр	6
«Наманганга алангали салом».....	7
Чустдаги боғкўча	13
Бир сурат тарихи	22
Устознинг сўнги баҳори	27
Устознинг муборак имзоси	53
Сурат ва сийрат	57
Денгизга саёҳат (кросс)	69
«Ўзбекистонни севиб қолдим...».....	89

Адабий-бадний нашр

Дадахои Нурий

Наманган сийратига саёҳат

Бадиалар

Мухаррир:

Мухаммад Мирзо

Тех. муҳаррир:

Дишод Қозоқов

2008 йил 12 февралда теришга берилди. 2008 йил 28 мартда босишга рухсат этилди. Бичими 60x84 1/16. Ҳажми 3 босма табоқ. Офсет усули. Буюртма № 14. Адади 500 нусха. Баҳоси келишилган нарҳда.

«Наманган» нашриёти. Наманган шаҳри

Навобий кўчаси, 36.

УАС кўп тармоқли хусусий босмахонасида чоп этилди.

Наманган шаҳри, Амир Темур кўчаси, 20^А уй